G. IVĂNESCU, *Lingvistică generală și românească*, ediție, note și indice de Vasile Șerban și Vasile D. Țâra, Timișoara, „Facla", 1983, 326 p.

O inițiativă demnă de toată lauda a Editurii „Facla" din Timișoara și a univesitarilor timișoreni prof. dr. Vasile Șerban și conf. dr. Vasile D. Țâra este tipărirea în cîteva volume a studiilor, articolelor și recenziilor publicate de-a lungul a cinci decenii de profesorul Gheorghe Ivănescu, membru corespondent al Academiei R.S. România. Cum cele mai multe contribuții ale profesorului G. Ivănescu au fost risipite în diverse reviste din țară și străinătate sau în volume colective, ele constituind astăzi adevărate „rarități", reunirea în volum a acestora a devenit, așa cum, cu dreptate, se spune în *Cuvînt înainte*, „nu numai oportună, ci și necesară" (p. 12). Alcătuirea unei asemenea ediții va avea darul să prezinte în plenitudinea ei o operă științifică pilduitoare, de o amploare[1] și originalitate remarcabile, aceasta cu atît mai mult cu cît domeniile în care s-a afirmat profesorul Gheorghe Ivănescu sînt foarte variate : istoria limbii române, dialectologie, etimologie, morfologie și sintaxă, limbă literară, stilistică, poetică, onomastică, fonetică, lingvistică romanică, lingvistică indo-europeană[2], lingvistică generală.

Volumul de față, care cuprinde o parte din lucrările de fonetică generală și de fonetică românească ale lui G. Ivănescu, dobîndește și semnificația unui omagiu din partea elevilor, a colaboratorilor și a forurilor științifice și culturale din Timișoara la cea de a 70-a aniversare a profesorului G. Ivănescu, cel care timp de 7 ani (1962 — 1969) a condus Catedra de limba română de la Facultatea de Filologie a Universității din Timișoara, domnia sa fiind, de asemenea, primul redactor responsabil al „Analelor Universității din Timișoara. Seria științe filologice" și întemeietorul Sectorului de lingvistică al Bazei din Timișoara a Academiei R.S. România (azi nucleul Centrului de Științe Sociale al Universității din Timișoara).

În afara studiilor propriu-zise, pe care le vom semnala mai jos, volumul mai cuprinde o *Prefață* (p. 5 — 9), semnată de G. Ivănescu, un *Cuvînt înainte* (p. 10 — 13), o *Notă asupra ediției* (p. 14 — 15) purtînd semnătura celor doi editori, o listă de *Abrevieri* (p. 16 — 17), *Alfabetul fonetic* utilizat în transcrierea unor fonetisme și a unor cuvinte dialectale românești (p. 17 —18) și un *Indice de autori* (p. 321 — 323).

Din *Prefață* aflăm că profesorul G. Ivănescu și-a format concepția despre limbaj, despre limbile romanice occidentale, despre limbile indo-europene și iafetite, ca și despre limba română „la cîțiva ani după ce s-a afirmat structuralismul" și că ea „s-a dezvoltat paralel cu structuralismul și cu generativismul transformaționalist și cel mai adesea împotriva lor" (p. 5). În ceea ce privește concepția generală, lingvistul român era el însuși structuralist, dar structuralismul promovat de domnia sa era foarte deosebit de cel al școlii din Praga, de cel al școlii din Copenhaga sau de cel al școlilor din S.U.A. Această deosebire constă în primul rînd în modul în care

---

[1] Pînă la apariția acestui volum, numărul lucrărilor de lingvistică publicate de G. Ivănescu se ridica la 236 (vezi *Lucrările științifice ale profesorului Gheorghe Ivănescu*, în vol. *Profesorul Gheorghe Ivănescu la 70 de ani. Omagiul elevilor și colaboratorilor*, Iași, Centrul de multiplicare al Universității „Al. I. Cuza", 1983, p. 293—323). Impresionante sînt, de asemenea, numărul, amploarea și varietatea lucrărilor în curs de publicare, gata de tipar sau a celor redactate provizoriu ori parțial (pentru care vezi *lucr. cit.*, p. 324—327).

[2] În domeniul limbii române literare, al istoriei limbii române sau în cel al lingvisticii indo-europene, G. Ivănescu ne-a dat cîteva lucrări fundamentale : *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1948, 412 p., *Istoria limbii române*, Iași, Editura „Junimea", 1980, XVI + 766 p., *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981, 496 p. (în colaborare cu Th. Simenschy).

sînt văzute cauzele schimbărilor lingvistice. În concepția sa despre limbaj, G. Ivănescu a fost influențat în special de fostul său profesor, A. Philippide[3]. Asupra personalității sale și-au pus amprenta și alți învățați: G. Devoto, în privința concepției despre latina populară și despre limbile romanice occidentale, H. Hirt, în privința limbilor indo-europene, Vendryès, în ceea ce privește limba poetică. Înrîurirea lui A. Phillipide (dar și a lui G. Ibrăileanu) se poate constata și în concepția sa referitoare la originile limbii române literare (p. 6).

În *Cuvînt înainte*, editorii fac o succintă, obiectivă și, totodată, caldă prezentare a activității profesorului G. Ivănescu. Personalitate enciclopedică, G. Ivănescu a abordat cu competență, strălucire și pasiune, timp de cinci decenii, cele mai variate ramuri ale lingvisticii românești, precum și lingvistica romanică, lingvistica indo-europeană și lafetită. În toate aceste domenii, domnia sa a adus contribuții deosebit de importante, avansînd numeroase idei originale argumentate strîns, bazate pe o informație uriașă, ce depășește hotarele lingvisticii, învățatul român apelînd deseori la alte discipline și științe în explicarea fenomenelor lingvistice, cum ar fi filozofia, logica, psihologia, sociologia, antropologia, istoria, arheologia etc. Viziunea aceasta largă asupra disciplinelor lingvistice, G. Ivănescu și-a format-o de timpuriu. La numai 26 de ani, în 1938, tînărul lingvist afirma: „Omul de știință nu trebuie să neglijeze nici unul din aspectele și părțile limbii; el trebuie să se ocupe cu toate în egală măsură", deoarece „numai în cazul acesta se poate spune că o disciplină a ajuns la maturitate, căci numai în cazul acesta oamenii de știință sînt perfect conștienți de toate părțile pe care le comportă disciplina lor" (p. 17). Acestui deziderat profesorul G. Ivănescu s-a supus o viață întreagă. Tocmai de aceea, G. Ivănescu și-a putut forma o concepție clară, originală și coerentă despre limbaj, despre legile care guvernează limba, despre natura și cauzele schimbărilor limbii, formulînd idei care au devenit un bun al lingvisticii generale.

O parte din lucrările incluse în acest volum au fost prilejuite de lectura atentă a unor cărți datorate unor savanți români sau străini și de meditația profundă pe marginea lor, materializate în cîteva recenzii cu profil de adevărate studii așa cum sînt cele intitulate: *Conceptul de lingvistică generală în opera lui A. Meillet* (p. 19 — 30), *Problemele și planul unui tratat de fonetică generală* (p. 31 — 45), *Părerile lui Carlo Battisti în domeniul foneticii* (p. 46 — 62), *Nazalitatea în limba română* (I) (p. 63 — 70), (II) (p. 71 — 78), sau *Ultimele păreri ale lui Trubetzkoy în domeniul așa-zisei fonologii* (p. 312 — 320).

Articolele *Stări și schimbări fonetice în legătură cu vocala implicită* (p. 80—86) și *Timbrul vocalic implicit al consoanelor* (p. 87—96) sînt dezvoltări personale ale uneia din contribuțiile principale ale școlii de lingvistică românească create de Philippide. Este vorba de *vocala implicită* (numită de G. Ivănescu mai întîi *sunet implicit*, după A. Philippide, de la care termenul a fost preluat și de alți elevi ai acestuia, ca G. Pascu și D. Găzdaru). Vocala implicită are consecințe importante în evoluția sunetelor unei limbi, de aceea descoperirea și descrierea ei constituie o contribuție deosebită la explicarea unor fenomene fonetice. Timbrul implicit al consoanelor este o vocală (în română, *î* pentru consoanele dure și *i* pentru cele muiate). Vocala aceasta însoțește consoana, existînd simultan cu ea și avînd durata unei consoane. În cel de-al doilea articol, autorul aduce completări propriei teorii cu privire la timbrul vocalic implicit al consoanelor. Astfel, el precizează că, deoarece vocala care apare după consoane, cînd consoanele sînt pronunțate izolat și în mod spontan, este o vocală propriu-zisă, automată, iar nu una implicită, „este potrivit să se facă o distincție terminologică și să se vorbească de t i m b r u l v o c a l i c i m p l i c i t și de v o c a l ă i m p l i c i t ă p o s t c o n s o n a n t i c ă, ca de două realități deosebite, deși în strînsă legătură una cu alta" (p. 91).

Urmează cîteva studii foarte importante de fonetică istorică a limbii române, care conțin și cîteva contribuții de fonetică generală: *Închideri și deschideri ale vocalelor în primele timpuri ale limbii române* (p. 97—143), *Din fonetica evolutivă a limbii române (cu cîteva discuții de fonetică generală)*, cu anexa: *Cauzele schimbărilor fonetice* (p. 144—176), *Palatalizarea și africatizarea vocalelor latine* e, ę+e, i *în limba română* (p. 177—185), *ĕ, ę̆ + ia, e, i > ,ţ ă în macedoromână și meglenoromână* (p. 185—191), *Diftongul* je *în limba română* (p. 192—197). Volumul mai cuprinde *Noțiunea de română primitivă (Urrumänisch)*, cu apendicele: *Cauza schimbărilor fonetice* (p. 198—218), *Constituirea unei fonetici care să nu fie fiziologie și acustică* (p. 219—295) și *Discuțiile asupra unei fonetici nefiziologice și neacustice* (p. 296—311), ultimele două constituind studii substanțiale de fonetică generală.

---

[3] Mai pe larg despre concepția sa lingvistică, vezi cele spuse de savantul român în capitolul I *(Principiile dezvoltării lingvistice)* din *Istoria limbii române*, p. 3—22, și mărturisirile publicate în volumul omagial citat mai sus, p. 61—96.

Din enumerarea titlurilor studiilor incluse în acest volum, se poate constata că ei cuprinde mai ales contribuțiile profesorului G. Ivănescu în domeniul foneticii istorice românești și al foneticii generale, la care se adaugă unul de lingvistică generală (cel depre Meillet) și unul de istorie a limbii române *(Noțiunea de română primitiv, Urrumänisch)*. S-ar părea că acestea nu și-ar fi avut locul aici, mai ales primul, întrucît cel de al doilea s-ar putea justifica prin apendicele : *Cauza schimbărilor fonetice*. Avînd în vedere cele de mai sus, credem că volumul de față ar fi trebuit să poarte titlul : *Fonetică românească și fonetică generală* sau *Lingvistică generală și lingvistică românească*[4] cu subtitlul *Fonetică*.

Studiile reunite aici se remarcă prin mulțimea ideilor originale, de natură teoretică sau practică, cu aplicare la limba română sau la mai multe limbi. Ele pun în evidență o gîndire profundă, un spirit critic dezvoltat, care trece prin propriul filtru ideile altora, o minte iscoditoare, care țintește mereu spre găsirea adevărului științific, spre lărgirea orizontului cunoașterii umane. În cele mai multe dintre ele autorul face numeroase delimitări și nuanțări ale fenomenelor pe care le discută, își precizează poziția față de o problemă sau alta, față de un autor sau altul. De multe ori criticile făcute de G. Ivănescu unei lucrări sau alteia nu privesc numai pe autorul respectiv, ci ele se răsfrîng asupra stării lingvistice din acel moment : „Criticile pe care le-am făcut pînă acum cărții lui Rosetti nu se răsfrîng numai asupra lui însuși, ci și asupra inițiatorilor și susținătorilor acestor teorii, pentru că Rosetti n-a făcut decît să redea aceste păreri mai mult sau mai puțin admise astăzi în fonetică" (p. 42—43), sau : „Astfel stînd lucrurile, se înțelege că ceea ce urmează nu este o obiecție adusă lui Petrovici, ci o completare făcută în lumina unor noi principii" (p. 74). Dar criticile și obiecțiile făcute de G. Ivănescu nu sînt distructive, lingvistul român avînd grijă întotdeauna să sublinieze și meritele cărților recenzate sau discutate : „Și dacă ne gîndim că e primul tratat de fonetică ceva mai dezvoltat, care a fost scris în românește și s-a tipărit, [...] vom conclude că manualul alcătuit de Rosetti a înlăturat un gol simțitor în literatura științifică românească" (p. 44—45), sau : [Cartea lui Emil Petrovici] „este o serioasă contribuție la studiul nazalității în limba română și la studiul nazalității în general ; căci, de obicei, lucrurile observate pentru limba noastră sînt valabile și pentru alte limbi, ba, în anumite cazuri, pentru toate limbile" (p. 63).

Nu putem discuta aici toate studiile înglobate în acest volum ; vom rezuma doar concepția profesorului G. Ivănescu referitoare la cauzele schimbărilor fonetice, la modul cum acționează ele în diferitele epoci de dezvoltare a limbii. După savantul român, schimbările fonetice de la un dialect la altul sau de la o limbă la alta se datorează bazei de articulație. „Cred că toate normele articulatorii ale unei limbi sau ale unui dialect se explică prin conformația organelor articulatorii, deci prin fapte rasiale, pe care le numesc, după Philippide, b a z ă d e a r t i c u l a ț i e, și că toate schimbările fonetice, cele cunoscute și sub numele de legi fonetice, se datoresc schimbării bazei de articulație, care se poate produce prin amestec cu o populație străină, prin schimbarea raportului cantitativ dintre rasele constitutive ale unui popor și prin trecerea limbii de la o populație la alta" (p. 188).

În evoluția lor, limbile cunosc epoci relativ scurte de evoluție fonetică și epoci mai lente sau staționare. Epocile de evoluție fonetică rapidă trebuie considerate mai ales cele de formare, cînd limba trece de la o bază de articulație la alta. Adaptarea la noua bază de articulație se produce în cursul cîtorva generații umane, adică cîtorva secole. În ceea ce privește limba română, aceasta a început să se formeze atunci cînd latina a început să fie vorbită de traci, după cum limba franceză s-a format cînd limba latină a devenit limba celților. De fapt, noua bază de articulație se va manifesta cu putere de abia după ce tracii sau celții, acum populații de limbă latină, vor scăpa de sub influența lingvistică a agenților romanizării (p. 217). De aceea, începutul limbii române, respectiv al limbii franceze, coincide cu momentul în care limba vorbită de traci sau de celți nu se mai află sub înrîurirea agenților romanizării (*ibidem*).

Schimbările fonetice care au loc după epocile de formare a limbilor trebuie socotite tot ca adaptări la baza de articulație, deosebirea constînd în faptul că acum nu mai este vorba de trecerea limbii de la un popor la altul, ci de schimbarea bazei de articulație la același popor (p. 218).

Schimbările fonetice din prima categorie trebuie atribuite substratului. Așadar, nu au dreptate cei care, deși admit o influență a substratului, o fac atribuind acestuia un rol neînsemnat.

---

[4] Dintr-un volum cu titlul pe care îl poartă cel de față nu puteau lipsi studii ca : *Gramatica și logica. I. Structura logică a gîndirii ca factor primar al structurii morfologice a limbii*, în AUT, I, 1963, p. 259—267 ; *Gramatica și logica. II. Structura gîndirii factor primar al structurii sintactice a limbii*, în AUT, II, 1964, p. 193—219 ; *Nume și verb*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, Editura Academiei R. S. România, 1965 etc.

Referindu-se la limba franceză, G. Ivănescu spune : „Dacă în compoziția poporului francez se găsesc în majoritate elemente celte, sau dacă aceste elemente au fost în majoritate pînă într-o anumită epocă, atunci substratului celt trebuie atribuite nu numai cîteva transformări fonetice, ci majoritatea schimbărilor fonetice din limba franceză, cel puțin pînă într-o anumită epocă" (p. 174—175). *Mutatis mutandis*, putem considera că cele mai multe transformări fonetice petrecute în epoca de formare a limbii române se datorează substratului dacic al limbii noastre.

În cele ce urmează, vom face cîteva completări, sugestii și observații pe marginea unor fenomene fonetice discutate de profesorul G. Ivănescu, în ordinea discutării lor în carte.

P. 108—109 : pe baza paralelismului schimbărilor fonetice, G. Ivănescu presupune că în dialectul dacoromân *ăn* > *în* (ca și *én* > *in*, *ón* > *ún*) cînd *ăn* este precedat de labiale sau de dentale. Prin urmare, dacă *én* > *in* (*béne* > *bine*, *méntem* > *minte*), *ón* > *ún* (*bóna* > *bună*, *móntem* > *munte*), atunci și *ăn* > *în*, deci : *fragménto* > *frămîntu* > *frămînt*, *véndo* > *vîndu* > *vînd*, *véntus* > *vîntu* > *vînt*, *vénetus* > *vénetu* > *vînăt* > *vînăt* (în care secvența *ăn* este precedată de labiale), *extémpero* > *astîmpăru* > *astîmpăr*, *extínguo* > *stîngu* > *sting*, *témplum* > *tîmplă* > *tîmplă*, *ténerum* > **ténăru* > *tînăr* > *tînăr*, **blastémo* (< *blasphemo*) > mold. *blăs-ţa'm*, băn. *blastîm* (în care secvența *ăn* este precedată de dentale).

Acestui mod de a vedea lucrurile i se opun însă faptele din româna comună, din dialectele sud-dunărene și din unele graiuri dacoromâne. Nu credem să fie vorba de închiderea lui *ă* (*ăn*) la *î* (*în*), ci de velarizarea lui *i* (*în*) la *î* (*în*), fenomen petrecut în dialectul dacoromân după separarea acestuia de dialectele românești sud-dunărene, și nici măcar pe întregul său teritoriu. Așadar, lat. *vendo* > rom. com. *vindu*, ar. *vindu*, megl. *vind*, lat. *fermento* (sau *fragmento*) > rom. com. *fremîntu* (sau *frămîntu*), ar. *frimîntu*, megl. *frimînt*, lat. *venetus* > rom. com. *vinetu*, ar. *vinit*, megl. *vinăt*, ir. *viret*, lat. *tenerus* > rom. com. *tinetu*, ar., megl. *tinir*, ir. *tirer* etc. Velarizarea sau guturalizarea lui *i* la *î* s-a produs numai în dacoromână, doar cînd *i* era precedat de labiale sau de dentala *t*, și doar în poziție dură. Altfel, *i* s-a păstrat (cf. *vinzi*, *vineți*, băn. *pămînce*, pl. lui *pămînt* sau vocativul acestuia : *Pămînce, pămînce, / D-aiș înăînce, / Tu să-m(i) fii părînce)*. Dialectal, în dacoromână există și *vind*, *frămînt* sau *tînăr*. Și aici avem a face cu o velarizare a lui *i* la *î* (*sting* > *sting*, *(a)stimpăr* > *(a)stîmpăr)* și respectiv a lui *e* la *ă* (*blastem* > *blastăm*), dar rolul velarizator l-a avut aici grupul consonantic *st*. De observat este că fenomenul n-a avut loc niciodată în dialectele românești din sudul Dunării și că nici în dacoromână nu s-a petrecut întotdeauna (cf. variantele teritoriale coexistente *sting/sting*, *blastăm/blestem*, dar peste tot *stîmpăr* și *astîmpăr)*. În dialectele românești sud-dunărene avem a face și în acest caz cu păstrarea lui *i* : ar. *aslingu*, megl. *sting*, ir. *stingu*, ar. *blastim* (< *blastem*), megl. *blastim* (< *blastem*), cu închiderea lui *e* neaccentuat la *i*. În graiurile dacoromâne din Banat și Hațeg, *st* îl transformă nu numai pe *i* în *î* și pe *e* în *ă*, ci și pe *ea* în *a* : *ținstăsc*, *povițestăsc*, *ținstit*, *-ă*, *stag*, *crestață* etc.

P. 110 : — la regula *á* + *nn* rămîne neschimbat, alături de exemplul *annus* > *an* se poate adăuga și *cannula* > *canură*.

— *daună* (< *damna*) trebuie să fi avut cîndva o arie mult mai largă decît dialectele moldovenesc și muntenesc (cum le numește G. Ivănescu), după cum o dovedesc derivatele *dăunos*, *-oasă* adj. (dacă acesta nu provine direct din *damnosus*, *-a*), întrebuințat în Ardealul de centru și de sud, printre altele și cu sensul „lacom, -ă, pofticios, -oasă", și *dăunaș* (< *daună* + *-aș*) „păgubaș", întîlnit în Bihor (vezi DA, s.v. *daună*).

---

[5] Închiderea lui *ăn* la *în* s-a petrecut în dacoromână (dar nu peste tot și nu în toate cazurile) și în aromână (de asemenea, nu peste tot) numai cînd *ă* provenea din *a* accentuat în poziție nazală : *lana* > *lănă* > *lînă*, *campus* > *cămpu* > *cîmp*, *canto* > *cîntu* > *cîntu* > *cînt* etc.

Fenomenul velarizării lui *i* la *î*, cînd este precedat de labiale și în poziție dură, este paralel cu cel al velarizării lui *e* la *ă* și al trecerii diftongului *ea* la *a*, în aceleași condiții : *pămîntu* > *pămîntu*, *vină* > *vină*, *vîntu* > *vîntu* etc. În dacoromână, în același timp cu *peru* > *păr(u)*, *meru* > *măr(u)*, *betrănu* > *bătrîn(u)*, *fetu* > *făt(u)*, *veru* > *văr(u)*, respectiv, *meașă* > *masă*, *peară* > *pară*, *beată* > *bată*, *veară* > *vară* etc.

— nota 6 : pentru *á* + *mm* păstrat, cf. și lat. *flamma* > dr. *flamă*, păstrat în Transilvania de centru[6] cu sensurile de „căldură mare, arșiță, uscăciune", „mulțime, lume multă sau ceva care se găsește în cantitate mare" și ar. *flamă, fleamă* „flacără", „infern" [7].

P. 114 : G. Ivănescu presupune că evoluția lui *a* accentuat în poziție nazală la *î* s-a făcut prin faza *ă*. Am adăuga că nici nu ar fi posibil altfel, deoarece ca *a* să ajungă la *î* trebuie să treacă mai întîi prin faza *ă*. De altfel, în unele graiuri dacoromâne, aromâne și în dialectul istroromân, evoluția lui *á* în poziție nazală s-a oprit la stadiul *ă* (cf. băn. *brău, grău*, ir. *brăv, grăv*). Formele băn. *grău* (< *grănu* < lat. *granum*), respectiv *brău* (< *brănu* < trac. **brenu* sau **branu*)[8] dovedesc că denazalizarea a avut loc înainte ca *ă* să fi trecut la *î*, deci înainte ca *ănțăń* să fi devenit *ințiń* sau, mai exact spus, pe vremea cînd încă se spunea *ănțăń* nu *ințiń*.

P. 138—139 : în paragraful 29, G. Ivănescu arată că tendința de deschidere a vocalelor semiînchise se manifestă în cazul lui *e* și cînd acesta se găsește în poziție inițială neaccentuată (deci *e* > *a*), fenomen considerat de Philippide ca petrecut înainte de influența slavă. La acest fenomen, arată G. Ivănescu, participă și un cuvînt de origine slavă (*jeremiinŭ dĭnĭ* „ziua (sfîntu)lui Ieremia", perceput de români drept un singur cuvînt), ceea ce ar dovedi, după domnia sa, că fenomenul este posterior începutului influenței slave, dar că el nu poate fi nici prea nou, deoarece nu mai apare în elemente de altă origine. Pentru a a se înțelege mai bine despre ce e vorba, ar fi trebuit să se dea și cîteva exemple. Deci, alături de *aramă*<lat. *eramen*, *arici*<lat. *ericius* în care *e* inițial neaccentuat latinesc a devenit în română *a*, fenomenul se petrece și în cuvîntul v. sl. *(J)eremiinŭ dĭnĭ* „ziua (sfîntu)lui (I)eremia" > rom. *arminden(i)*, desemnînd : 1. Numele popular al zilei de 1 mai (considerată ca fiind începutul primăverii) ; sărbătoare populară de primăvară (ținută la 1 mai și care coincide cu ziua sfîntului Ieremia) ; 2. Pom sau crengi verzi care se pun în ziua de 1 mai la poartă, ușă sau ferestrele caselor.

După părerea noastră, fenomenul este străvechi, petrecut în perioada de formare a limbii române, cum presupunea și Philippide (cf. lat. *eramen* > dr., ar. *aramă*, lat. *ericius* > dr. ar., megl. *arici*, lat. *erunco, -are* > dr. *arunc*, ar. *aruc*), dar el a continuat să acționeze și în perioada în care au intrat elementele slave vechi în limba noastră (cf. *armindeni* < v. sl. *(J)eremiinŭ-dĭnĭ*) și chiar mai tîrziu (cf. toponimele *Ardeal, Ardeu, Ardud* etc., a căror temă este direct sau indirect magh. *erdö* „pădure" [9], *Archid* < magh. *Erked, Archita* < magh. *Erked*[10]. Fenomenul trecerii lui *e-* la *a-* are loc și înaintea altor sunete în cuvintele de origine latină, spre exemplu, înaintea lui *l- (ille alter* > *elalt* > *alalt*, în compuse ca *celalalt, ceștalalt, alaltăieri, alaltăseară* etc.), înaintea lui *c* (în compusele cu *eccum* sau cu *ecce* : *eccum illoc* > *acolo, ecce istu* > *acest(u), ecce ista* > *aceasta* etc.), sau înaintea lui *j (ejecto* > *aiept(u), ejuno, -are* > *ajun*). Înaintea lui *l, e-* > *a-* și într-o epocă mai nouă decît influența slavă veche (cf. toponimele transilvănene : *Alești* < magh. *Elesd, Alecuș* < magh. *Elekes, Aleuș* < magh. *Elyus*[11] etc.). Fenomenul se pare că ar fi avut loc și într-un cuvînt de origine turcească (cf. *anipahar*, variantă a lui *ienibahar*, numele unui condiment ce se pune în cîrnați, în tobă etc., o specie de piper, < tc. *(y)enibahar*[12]).

P. 148—149 : în unele graiuri din Banat, *u* din diftongul descrescător *au* devine nu numai *b* sau *p*, în funcție de caracterul sonor sau surd al consoanei următoare (de fapt, înainte de *d* sau *l*), ci și *l* (cf. *calt* sau *cald* < *caut*). Alături de exemplele *capt* (< *caul*), *keptoare* (< *keutoare*), ar putea fi adăugate și *kepcel* < *keucel* < *căucel* (< *cauc* + *-el*), *căpcea* (< *cauc* + *-ea* sau o formă feminină refăcută după *căucel* ; vezi DA, s.v. *cauc*). Observația precum că nu întotdeauna *u* din diftongul *au* a devenit consoană în dialectul bănățean putea fi completată cu cele spuse de I.-A. Candrea *(Constatări în domeniul dialectologiei*, în GS, I, 1924, fasc. 2, p. 185—187, cf. și harta 6 de la p. 186, pe care se pot urmări ariile acestui diftong în cuvintele *caută, laudă, laută*) : „Diftongul *au* s-a păstrat în genere neschimbat : se zice *adaug, laudă, cauc, caut* etc. Dar

---

[6] Vezi Vasile Frățilă, *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor*, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1982, p. 181, 260.

[7] Vezi Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, ediția a II-a, București, Editura Academiei R. S. România, 1974, s.v. *flamă*.

[8] Formele **brenu, *branu*, ca etimon al rom. *briu*, sînt presupuse, de exemplu, de Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 47.

[9] Vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, Editura Academiei R. P. Române, 1963, unde este citat N. Drăganu.

[10] Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, București, Editura Academiei R. S. România, 1967, p. 43.

[11] *Ibidem*, p. 30.

[12] Vezi V. Frățilă, *Note lexicale și etimologice*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 2, p. 157.

în unele regiuni, *aŭ* a evoluat deoparte la *aĭ*, de altă parte la **aw* > *ab*, *ap*. Astfel că se rostește : *calt*, *capt*, *laptă* (= laută „vioară"), *labdă* etc. Dar alterațiunea diftongului nu s-a făcut uniform în toate cuvintele în aceeași regiune : acolo unde se rostește *caŭc*, *adaŭg*, se zice de altă parte, *capt*, *labdă* (vezi harta 6)" [13].

P. 155 : dialectul istroromân cunoaște și alte cuvinte de origine latină în care se găsea grupul consonantic intervocalic *-br-*, în afară de *tșur* (< *cribrum*), și anume : *fęwru* (<*fabrum*), *fauror* (< *februarius*)[14]. Pentru dacoromână și meglenoromână se poate adăuga și *fereca* (< *fabricare*).

P. 155—156 : grupul consonantic *-bl-* din elementele latinești ale limbii române apare, în afară de *stablum* (> dr. *staul*) și de *subla* (> dr., ar. *sulă*, ir. *sulă*) și în megl. *sulă*[15], precum și în *sublum* (> dr., ar., megl. *sul*[16]).

Cele cîteva completări nu scad cu nimic valoarea excepțională a acestui volum, care strînge între copertele sale o parte a studiilor din tinerețe, la care s-au adăugat și cîteva mai recente, ale profesorului G. Ivănescu privitoare la fonetica istorică a limbii române și în care se dezbat totodată și probleme de fonetică generală. Se cuvine să aducem mulțumiri editorilor pentru acest volum și să ne exprimăm speranța că în curînd le vom avea pe masa de lucru și pe celelalte, care nădăjduim să cuprindă și un *Indice de cuvinte*, pentru ușurarea consultării lor.

Vasile Frățilă
Universitatea din Timișoara
Bd. Vasile Pârvan, nr. 4

IOAN PĂTRUȚ, *Nume de persoane și nume de locuri românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, 171 p.

În general, studiile de onomastică românească au avut în vedere, atunci cînd au explicat originea unor toponime sau antroponime, mai ales legăturile ce se pot stabili între acestea și cuvinte din lexicul comun. Această perspectivă tinde să subsumeze nivelului lexical întreg ansamblul numelor proprii, neglijînd relațiile de determinare din sfera onomasticii propriu-zise.

Cartea lui Ioan Pătruț, *Nume de persoane și nume de locuri românești*, o continuare a preocupărilor autorului din *Studii de limbă română și slavistică*[1] și *Onomastică românească*[2], apare ca o reacție împotriva minimalizării aportului antroponimiei la formarea toponimiei noastre. Autorul își îndreaptă atenția în primul rînd asupra acelor oiconime românești care sînt echivalente cu antroponimele românești omofone (*Cuvînt înainte*, p. 5) și recomandă abandonarea „utilizării abuzive și forțate a cuvintelor din lexicul comun drept etimoane ale antroponimelor și toponimelor" (*ibidem*). Lucrarea, propunîndu-și să aducă noi contribuții „la cunoașterea structurii și proveniență numelor de persoane și locuri, și totodată, la reevaluarea a ceea ce este românesc în onomastica noastră" (*ibidem*), cuprinde următoarele părți : I. *Probleme de metodă în onomastică* (p. 9—53), II. *Structura antroponimelor* (p. 54—104), III. *Toponime formate din antroponime* (p. 105—121), IV. *Anexă* (consacrată *Sufixelor monoconsonantice*, p. 122—135).

---

[13] Aria diftongului *aŭ* în *caut* (și reflexele sale în graiurile bănățene) poate fi urmărită și în *NALR—Banat*, vol. I, pe baza h. 41 *caut* (vezi și h. XX, *Răspîndirea formelor* **caut, cupt, calt**, *ibidem*) ; *caut* apare azi în Banat sub formele : *căut*, *caut*, *căut* sau *căut*, care sînt cele mai răspîndite (cf. pct. 1—7, 9—14, 16—31, 33—43, 45—75, 77—90, 94—99), *capt* (pct. 8, 15, 32, 38, 40—42, 44, 45, 48, 76, 77) și *calt*, cu varianta *cald* (pct. 82—86, 89—98, 100). Aria lui *calt* (*cald*) se găsește în partea de nord-est a Banatului, de la Lugoj spre Făget, deci pe valea superioară a Begheiului, iar a lui *capt* în Banatul central și de vest, la sud de Timișoara și la nord de cursul din cîmpie al Bîrzavei. *Capt* apare izolat și în sudul Banatului (în unele puncte paralel cu forma *caut*).

[14] Vezi Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. Lateinisches Element*, Heidelberg, 1905, s.v. *faur* și *făurar* ; I. -A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, București, 1907—1914, nr. 569.

[15] S. Pușcariu, *op. cit.*

[16] *Ibidem.*

[1] I. Pătruț, *Studii de limbă română și slavistică*, Cluj, 1974.

[2] I. Pătruț, *Onomastică românească*, București, 1980.

Ioan Pătruț insistă, mai întîi, asupra importanței pe care o reprezintă adunarea materialului antroponimic de pe întreg cuprinsul țării pentru cercetările de toponimie. Cele cîteva lucrări (P a ș c a, *DOR*, *DNFR*), deși cuprind un material bogat, sînt insuficiente, ele avînd și unele deficiențe metodologice ce au dus la stabilirea unor etimologii inexacte. Cercetarea relațiilor dintre antroponimie și toponimie conduce la „clarificarea și descoperirea originii anumitor nume și completează unele informații sau anulează unele afirmații și chiar teorii cu rezonanță istorică" (p. 11).

Deși toponimele provenite din antroponime prin sufixare au fost studiate mai pe larg de către cercetători, Ioan Pătruț constată existența unor erori de interpretare cum ar fi : derivarea n. top. *Nemești* din numele de familie de origine maghiară *Nemeș*, cînd și în limba română există apelativul românesc de origine maghiară *nemeș* (p. 13) ; sau derivarea n. top. *Hălăucești* din ung. *Halas* (= *halas* „bogat în pește") menționată de Iorgu Iordan[3] după L. Treml, „Ungarische Jahrbücher", VIII, p. 49, deși el „provine, evident, dintr-un nume românesc de persoană" (p. 12), *Hălăuca*[4] sau *Hălăucă*[5]. De fapt, n. pers. a fost *Holovca*, cum reiese din documentul de la 1600 în care se menționează un Toader Holovca din Hălăucești[6].

Cercetînd oiconimele provenite din nume de persoane și identice formal cu ele, domeniu „neglijat sau prea puțin exploatat" (p. 13), autorul aduce noi dovezi privind vechimea primelor nume topice românești. Dacă pînă acum se aprecia că cele mai vechi toponime provenite din nume de persoane sînt cele derivate cu sufixe, iar dintre acestea cele cu sufixul *-ești*, Ioan Pătruț este de părere că pot fi considerate toponime create de români și următoarele : *Turda* (a. 1075), *Turcea* (a. 1163), *Mocrea* (a. 1199), *Galșa* și *Pîncota* (a. 1202—1203) sau *Cluj*, *Dej*, *Boj* (jud. Cluj), *Blaj* (p. 14). Vechimea acestora furnizează un nou argument în problema continuității românilor în Transilvania.

Analizînd o serie de antroponime care au fost explicate prin etnonime, Ioan Pătruț le consideră ca fiind nume românești: *Berîndei* (n. top. și antrop.) este un derivat românesc cu sufixul *-d-* (p. 16—18) ; *Calmuc* și *Calmăș(ul)*, *Calmoșul*, *Călmuț* sînt vechi hipocoristice, derivate din tema *Calm-* cu sufixele bifonematice *-ăș-*, *-oș-*,*-uș-*,*-uț* (p. 18 — 19). Acestea, precum și altele ca, de exemplu, *Munțele Gotul*, *Pîrîul Gotului* (p. 19 — 20), *Leah(ul)* (p. 21 — 22), *Rus*, *Rusu*, *Rusul*, *Ruse*, *Rusa* (p. 22 — 23), *Sas*, *Sasu*, *Sasul* (p. 23 — 24), nu au nici o legătură cu etnonimele omofone.

În ce privește posibilitatea existenței etimologiei duble în micro- sau macrotoponimie autorul precizează, în urma unei analize amănunțite, că nu există decît nume omofone, iar în toponimie „etimologia multiplă este o soluție provizorie" (p. 35). Pentru demonstrarea acestui fapt, Ioan Pătruț combate raportarea exclusivă a unor toponime la apelative. Astfel, toponimul *Crai*, sau cele de tipul *Craia*, *Crai(ul)* pot fi raportate și la antroponimul românesc *Crai* (<sl. *Kraj*), nu numai la apelativul *crai* (p. 31). La fel, toponimele compuse în care apare *bun* (ca determinant) pot fi apropiate uneori de antroponimele *Bunu* (n. fam.), *Bunea* (n. fam.), sau *Buna* (n. b.) (p. 34 — 35). Printre aceste toponime autorul amintește *Pîrîul Bunei* (din fostul raion Fălticeni), care nu este altul decît *Pîrîul Bunești*, *Buna*, *Buneasa* (și *Bunasca*), sau *Pîrîul de Granițâ* din satul Bunești, jud. Suceava. Variantele cu circulație în graiul localnicilor confirmă explicația autorului cu privire la originea antroponimică a acestui toponim. S-ar putea admite aceeași explicație și pentru *Uda*, numele satului din com. Tătărăși, jud. Iași (p. 35), mai ales că și tradiția locală amintește de o hangiță cu această poreclă, de la care ar pleca numele satului. Totuși, nu trebuie pierdut din vedere apelativul *hudă* „adîncitură", cu atît mai mult cu cît satul este înconjurat de dealuri și străbătut de *Pîrîul Uda* (*Pîrîul Udei*). Numele topic *Udești* (sat în com. Forăști, jud. Suceava) pot pleca mai degrabă de la un radical antroponimic *Hud-* existent în n. fam. *Hudici*, atestat la 1421 [7]. Varianta *Huidești* pentru *Uidești* apare la

---

[3] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 168.

[4] *Ibidem*, nota 5 : „Dacă ținem seama de modul cum se formează toponimele în *-ești* trebuie să admitem, mai degrabă, tema *Hălăuca*" ; N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 300 (DOR).

[5] Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, 1983 (DNFR).

[6] Episcopul Melchisedec, *Biblioteca domnului Dimitrie Sturdza de la Miclăușeni, din județul Romanului*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", anul II (1885), vol. IV, p. 708.

[7] Cf. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. I. (1384 — 1448), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, 1975, p. 70.

1859[8]; epenteza lui *i* este în acord cu metafonia vocalelor prin anticiparea sunetului palatal, înregistrată de Adrian Turculeț în graiurile din Bucovina[9].

Cunoașterea numelui popular, care trebuie considerat ca real, și al celui oficial, care uneori este deformat, constituie o necesitate stringentă în toponimie, fapt ce l-a determinat și pe Ioan Pătruț să-i consacre un subcapitol special, intitulat *Toponime populare și oficiale*. Autorul semnalează numeroasele inadvertențe ce există între numele populare (reale) și cele oficiale ale unor localități. Necunoașterea și neeliminarea acestor inadvertențe pot duce la interpretări greșite. Forma articulată și nearticulată a toponimelor contribuie la stabilirea originii lor, căci articolul este „o marcă indubitabil românească" (p. 38). Înregistrarea exactă a formelor reale ale toponimelor și chiar oficializarea lor este importantă cu atît mai mult cu cît „oferă informații prețioase pentru vechimea și stratificarea populațiilor și, totodată, a relațiilor dintre ele" *ibidem*).

Urmărind *Onomastica transilvană în documente*, Ioan Pătruț constată că numeroase toponime „apar sub forme care nu corespund celor reale, din diferite cauze: necunoașterea de către scribi a limbii române; deosebiri între fonetismul limbii române și cel al limbii maghiare; tendința de adaptare a formelor la fonetismul limbii maghiare, germane etc." (p. 40). Astfel, dacă onomastica din Transilvania are prioritate în ce privește vechimea atestărilor (cf. *Turda*, a. 1075), „ea este dezavantajată — remarcă autorul — de forma în care e înregistrată, ceea ce impune atenție deosebită în studierea ei" (p. 53).

În partea a II-a a lucrării, referindu-se la *Structura antroponimelor*, autorul analizează o serie de sufixe bifonematice (*-ig-, -og-, -ug-, -ag-, -eg-, -or-, -er-, -ai-, -iu-*), reprezentînd mijloace de derivare a unor antroponime de la radicali considerați românești. Ioan Pătruț este de părere că „în lexicul comun, nu se împrumută sufixe, (nici alte afixe), decît în cazuri excepționale; ele sînt vehiculate de la o limbă la alta de cuvintele împrumutate și extrase, detașate din acestea, după ce se încadrează (fonetic, gramatical, uneori își schimbă și sensul) în sistemul limbii receptoare, devenind elemente ale ei; ca atare, un sufix, de o asemenea «origine» este un element al limbii receptoare, nu un sufix împrumutat (cum, din păcate, se afirmă și se acceptă de către unii lingviști români, dar și din alte țări), ci un sufix propriu" (p. 55). Sufixele antroponimelor, avînd același regim cu cele ale lexicului comun, determină originea derivatelor, iar faptul că „românii nu au creat derivate decît cu sufixe românești" confirmă etimologia românească a antroponimelor respective.

În partea a III-a, autorul se ocupă pe larg de o serie de toponime formate din antroponime, sprijinind cu noi argumente ideea identității *antroponim = toponim*. Sînt analizate astfel toponimele: *Densuș, Pian, Cluj, Dej, Boj, Blaj, Homor* (*Humor*), *Honorici, Dobriținaș*. Ultima parte prezintă un grup de sufixe monofonematice *-m-, -v-, -f-, -h-*, prin care autorul completează informațiile din capitolul corespunzător al volumului de *Onomastică românească*. Cartea lui Ioan Pătruț mai cuprinde un *Indice de antroponime, toponime, apelative și sufixe* (p. 136 — 168), precum și rezumate în limbile franceză și rusă (p. 169 — 170).

Perspectiva din care autorul discută formarea toponimelor și antroponimelor românești contribuie la relevarea bogăției fondului onomastic al limbii române, la cunoașterea mijloacelor de formare a termenilor onomastici, aduce noi lumini și dovezi privind vechimea și răspîndirea onomasticii românești. În același timp, cartea lui Ioan Pătruț reprezintă o contribuție științifică deosebită prin semnalarea unor noi aspecte ale continuității noastre așa cum sînt ele reflectate în antroponimia și toponimia românească.

Ion-Horia Bîrleanu
Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor Iași, str. Codrescu, nr. 2

---

[8] Cf. *Repertoriul istoric al localităților din Moldova (1772—1985)*, manuscris la Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor din Iași, colectivul de toponimie.

[9] Cf. Adrian Turculeț, *Metafonia vocalelor prin anticiparea unui sunet palatal în graiurile moldovenești de nord-vest*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași" (Serie nouă), secț. III, C. Lingvistică — literatură, tomul XXI (1975), p. 9 — 18.

IOAN ZOBA DIN VINȚ, *Sicriul de aur*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Anton Goția, București, „Minerva", seria *Restitutio*, 1984, 305 p.

Scrierea intitulată *Sicriul de aur* a văzut lumina tiparului la Sebeș, la sfîrșitul secolului al XVII-lea ; este prima dintre cele patru tipărituri care poartă numele preotului Ioan Zoba și are conținut religios, reprezentînd o culegere de predici de înmormîntare. Majoritatea specialiștilor au încadrat-o în seria traducerilor, a acelor traduceri ardelene de conjunctură religioasă, mai puțin semnificative sub raportul expresiei literare, înnobilate, totuși, de meritul de a fi făcut, cum spune N. Iorga, „parte mai mare limbii românești"[1].

Apariția cărții în seria *Restitutio* a Editurii „Minerva" se înscrie în sensul cercetărilor actuale, cercetări care urmăresc stăruitor deschiderea unor orizonturi mai largi asupra literaturii române, extinderea granițelor ei „prin recuperarea unor importante manifestări de cultură : traduceri vechi de cărți religioase, scrieri în slavonă, activitatea unor cărturari, cu însemnate urmări asupra climatului artistic și literar"[2]. Ca editor, Anton Goția are meritul de a solicita interesul specialiștilor față de această scriere, mai puțin cunoscută, iar ca autor al amplului studiu introductiv, aduce el însuși o contribuție efectivă la cunoașterea ei.

Punctul de vedere al lui Anton Goția este acela că *Sicriul de aur* ar reprezenta nu o traducere, ci un text original. Convingerea lui pleacă de la amănuntul că *Sicriul de aur* este singura dintre cărțile scoase de Ioan Zoba care nu poartă, făcută de autorul însuși, mențiunea de traducere. Argumentul este, desigur, demn de luat în considerație, dar nu poate fi, credem, decisiv ; prezentările făcute de către autori cărților proprii pot să cuprindă și afirmații dictate de împrejurările în care ele apar, avînd rostul de a stimula receptivitatea publicului. Dacă *Sicriul de aur* va fi fost, cum se presupune îndeobște, o traducere din maghiară după un text calvin, autorul cleric, conștient de toate îndoielile religioase din jurul său, va fi putut găsi mai prudentă trecerea sub tăcere a acestui fapt. În sprijinul acestei ipoteze mai vin, credem, une e elemente. Cea de a doua carte scoasă de Ioan Zoba, intitulată *Cărare pre scurt spre fapte bune îndreptătoare* (1685), poartă, într-adevăr, indicația de „traducere", dar nu și precizarea în legătură cu limba din care a fost tradusă („Această mică cărare, cărțulie numită, ... o am întors pre limba românească") ; și în acest caz, originalul care se cerea indicat era tot maghiar, și tot de orientare calvină. De fapt, singura sursă de traducere consemnată de Ioan Zoba este aceea slavonă (se arată despre *Ceaslovețul* apărut în 1687 că este „scos pre rumânie de pre slovenie", iar despre *Molitvenicul* din 1689 că este „izvodit din slovenie pre limba românească"). N. Iorga atrăgea atenția că, tradus fiind din latinește, *Catehismului calvin* de la 1640 i s-a atribuit și un model slavon : „pentru ca să sune mai bine și ca să se prindă mai ușor preoții, nu se vorbește în titlu numai de latinește... ci se adauge și mențiunea unui original slavon"[3]. Se practica, cu spusele unui alt cunoscător al vechii literaturi, „o mistificare menită să amăgească preoțimea românească și pătura populară, care știa că pentru ei izvoarele ortodoxiei sînt în limba slavonă pe care o apucaseră în biserică din moși-strămoși"[4]. Nu ar fi vorba, la Ioan Zoba, de o „mistificare" în legătură cu sursa ultimelor două din tipăriturile sale, ci de o tactică de disimulare adoptată în legătură cu sursa neortodoxă a primelor două, cu scopul de a nu trezi suspiciune de răstălmăcire a credinței, de trădare a ei. Concludente pentru ipoteza lui Anton Goția nu sînt nici argumentele pe care încearcă a le desprinde din analiza textului. Aproape toate datele pe care această analiză i le oferă — ca „exemplificări ale dimensiunii expresive a cărții", precum și ale „intenției didactice a autorului în bună tradiție a secolului al XVII-lea" (p. XV) prezența unor „remarcabile momente de povestire" (p. XVI), a „cîtorva portrete ori notații abstract caracterologice" (p. XVII) — sînt, am spune, preluînd o distincție aplicată de G. Călinescu scrierilor religioase de la începuturile literaturii noastre, particularități „de expresie", nu „de invenție"[5]. Impresia pe care o lasă comentariile făcute, după tipicul omiletic, în jurul scurtelor fragmente din textele sacre fundamentale — că acestea ar fi „gîndite românește" (p. XI), trebuie pusă, de asemenea, în legătură cu aceleași calități „de expresie" ale textului ; oricum, traducerea dintr-o limbă în alta presupunea și re-gîndirea ideii dintr-o limbă în alta, remodelarea ei în tiparele noului limbaj și, în ultimă în-

[1] N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor pînă la 1688*, București, 1904, p. 201.

[2] *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, Editura Academiei R.S. România, 1979, p. V.

[3] N. Iorga, *op. cit.*, p. 145.

[4] N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi* București, 1980, p. 183.

[5] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, ed. a II-a, București, 1982, p. 10.

stanță, ale noului mod de gîndire adoptat. În sprijinul ideii de originalitate a textului sînt, de asemenea, aduse elementele de oralitate ale stilului, Anton Goția invocînd părerea mai generală că, în traducerile literaturii vechi, fidelitatea față de original ar stingheri manifestarea elementelor prin care oralitatea se realizează. Particularitățile de stil ale unei scrieri nu pot fi însă judecate decît diferențiat, în strînsă corelație cu toate elementele de formă și conținut. În cazul unui text de factură omiletică, cum este *Sicriul de aur*, elementele de oralitate vor fi putut fi impuse chiar de modelul tradus ; în alcătuirea compoziției care, prin caracterul ei de improvizație, nu cerea aservirea totală față de original, nu cerea respectarea literei textului, aceste elemente de oralitate se vor fi putut insera mai ușor.

În studiul său, Anton Goția pune un deosebit accent pe virtuțile expresive ale scrisului lui Ioan Zoba. Într-adevăr, scrisul lui Ioan Zoba se caracterizează și prin virtuți expresive (citām. pentru exemplificare, un fragment remarcabil prin adecvarea ritmului la idee : „Îmblă cu grije neîncetată, cu zi, cu noapte, pre uscat și pre ape, pre pămînt și pre mări, în ger și în căldură, întru întunerec și în lumina soarelui, în pace și în vreme de răzmiriță. Lasă casa și fămeia și, cercîndu-și năroc, să duc departe, cheltuiesc pre calc mult și să ostenesc ; de nice o perire nu gîndesc, numai de li-i pohta să dobîndească. Iară a căuta <célea> ce-s mai de treabă și mai scumpe și mai stătătoare, foarte tare să lenesc și să slăbesc. De paguba sufletului nemica nu gîndesc", p. 148); dar precumpănitoare la cărturarul ardelean ni se pare a fi nu atît tendința convertirii limbajului religios în limbaj artistic, c't tendința către o exprimare obiectivă, clară, cultivată. Deosebit de relevant este efortul de modelare a frazei : se poate vedea, adesea, în cuprinsul unora și acelorași pagini, un adevărat salt, de la construcții în care ideile sînt încheiate stîngaci, confuz, sau de la construcții artificioase, la secvențe surprinzînd prin acuratețe, echilibru și măsură. Notabilă pentru scrisul cărturarului ardelean ni se pare aptitudinea pentru formularea clară, sobră și obiectivă a ideii cu conținut moral și chiar filozofic : „Cîtu-i departe răsăritul soarelui de apus și cerul de pămînt, atîta să osăbesc gîndurile și căile lui Dumnezău de gîndurile și de căile oamenilor" (p. 91) ; sau : „Fost-au din ceputul lumii, iaste și în zuoa de astăzi, fi-va și pînă în sfîrșitul lumii nărav ca acela și pornitură inimii" (p. 175). Artificiozitatea multora dintre elementele de construcție sintactică nu reușește să estompeze remarcabilul simț de echilibru al frazei : „Oamenii încă de multe ori, atunci și acolo încă grăiesc în alcanul lui Dumnezău, atunci și acolo încă fac păcat și răutate, cînd și unde ară trebui să facă bine și dereptate" (p. 145). Sînt treceri sesizabile de la patetismul încordat al sentimentului religios („Tu tocmești, o, Doamne, hotar vieții, pînă cînd să custe omul, care nime, nice cu înțelepțiia, nice cu putérea sa nu-l poate trece", p. 168) la detașarea adusă de o gîndire mai liberă mai directă, reconfortată de rațiune și de interesul, precumpănitor, pentru realitățile vieții („În ce chip inimile părinților pămînteși nu să pot întrista mai tare ca de boala grea, amarnică a pruncilor sau porobocilor săi, așea iară nu să pot veseli mai tare ca de vindecarea și de viața sănătoasă a coconilor", p. 72) ; sau: „De multe ori atunci și acolo află și găsește pre oameni nevoia și perirea, cînd și unde-și caută năroc bun și să poată rămînea în pace" (p. 144) ; ori, într-un moment de descripție realistă : „În vrémea nașterii, toate oasele născătoarei, cu mare durére nespusă să despart și, de asupreala durorilor, toate încheieturile oaselor vinelor a sudorilor să pornesc" (p. 163). Percepem, am putea spune, în scrisul preotului cărturar deschiderea către acel „spirit major" al erei moderne, prin care limba română își realiza forma ei literară.

Pentru ilustrarea procesului complex de restructurare — pe baze moderne — a sistemului morfologic al limbii române, deosebit de grăitoare ni se par și modificările de detaliu pe care Ioan Zoba le-a operat pe fragmentele unor traducei anterioare, din *Noul Testament de la Bălgrad* (1648) și din *Psaltirea de la Bălgrad* (1651). Topica imprimată de Ioan Zoba unei secvențe ca „vă să pare voao a avea întru iale viața de veci", de pildă, este evident mai cursivă și mai modernă decît aceea din *Noul Testment* de la 1648 : „voao vă să pare întru iale a avea viața de véci". Introducerea formei pronominale atone în secvența „și-i omori pre ei", ca și utilizarea adecvată a formei de diateză în construcția „numai de m-aș atinge de", față de „numai de aș atinge de", sînt intervenții în deplină concordanță cu sensul de evoluție a sistemului morfologic al limbii române. Ni se pare de reținut constatarea făcută de Anton Goția că în textul *Sicriul de aur* pasivul analitic și cel reflexiv au o pondere apropiată (p. XXVIII) ; concluzia lui Anton Goția concordă cu concluzia altor cercetători (Mariana Costinescu, de pildă, în prezentarea făcută *Codicelui voronețean*, constata și ea că „formele reflexive cu valoare pasivă sînt concurate de cele construite cu *a fi*, dacă nu mai des, cel puțin în aceeași măsură de întrebuințate"[6]). Părerea că în limba română veche pasivul cu *a fi* este mai slab reprezentat decît construcțiile reflexiv-pasive s-ar cere, astfel, revizuită în funcție de rezultatele cercetărilor la zi ; confruntarea

[6] *Codicele voronețean*, ediție de Mariana Costinescu, București, 1981, p. 144.

concluziilor desprinse din studiul detaliat al diferitelor texte ar veni să suplinească absența acelui sistem de referință pentru faptele de limbă din epoca veche, de care cercetarea noastră, în prezent, se resimte.

Părerile despre limba scrierilor lui Ioan Zoba au fost, în general, simțitor influențate de afirmațiile lui proprii, făcute în *Cuvîntul către cetitori* la *Sicriul de aur*. S-a putut deduce, din aceste afirmații, că, în spațiul ardelean al epocii, Ioan Zoba din Vinț ar reprezenta o tendință conservatoare, regionalistă, opusă aceleia de unificare a limbii literare. Într-adevăr, cărturarul ardelean a atras atenția asupra existenței diferențierilor lingvistice regionale („rumânii nu grăim toți într-un chip"), cărora, în scrisul lui, li s-a conformat (cuvintele „le-am pus după obiceaiul cum grăiesc pre acéste locuri", p. 10). Așa cum observă editorul prezentei ediții, însă, „prefața către cititori conține și alte idei, iar realitatea textului aduce importante precizări menite să ofere o imagine mai cuprinzătoare a poziției autorului referitoare la calitatea limbii textului" (p. XLIII). O atentă lectură a textului i-a furnizat lui Anton Goția date care să contureze mai exact această poziție. Textul i-a oferit semnificative exemple de alternanțe între elementele lexicale regionale și sinonime ale lor de mai largă circulație. Dintre acestea citățm : locuțiunea regională *în alean*, prezentă în text de 28 de ori, este concurată de echivalentul *împotrivă*, numărat tot de 28 de ori ; regionalismul *hasnă*, folosit de 60 de ori, alternează cu *folos*, prezent în text de 23 de ori ; termenul *alduială* este utilizat numai în prefață, în text fiind preferat corespondentul, consacrat, *blagoslovenie*. Este, de asemenea, frecventă explicarea, „traducerea" cuvintelor regionale, prin echivalente mai larg cunoscute, aceasta făcîndu-se fie în note marginale, fie în paranteze sau prin intermediul repetiției sinonimice (*lămpașe*, de pildă, este echivalat prin *candile* ; într-o notă marginală, pentru *zbicește* apare *bate* ; accepțiunea termenului *dihanie* este lămurită prin raportarea sinonimică la perifraza *ascultătorii cuvintelor lui Dumnezău* etc.). Este evident, și pe baza unor fapte de această factură, că nu ne aflăm în fața unui cărturar refractar la deschiderea către o limbă degajată de constrîngerile locale, ci, dimpotrivă, în fața unui căutător asiduu al acestei deschideri. Anton Goția conchide cu dreptate că „Ioan-Zoba din Vinț nu recomandă folosirea cuvîntului local, ci îl explică, în intenția ca acolo unde va fi întîlnit de cititori în graiul cărora nu au curs cuvinte ca cele amintite în *Cuvîntul adresat cititorilor*, să fie înțeles" (p. XLIII). Am adăuga că vorbitorului regional i se oferea, totodată, pe această cale, și posibilitatea de a adopta, în locul termenului local, termenul de circulație mai generală pe care textul i-l prezenta ca alternativă. Dintr-o prespectivă mai amplă, am putea spune că, prin asemenea mijloace, se realiza efectiv operația complicată de propulsare a variantelor regionale pe orbita largă a limbii literare unice, sau, mai exact, operațiunea de modelare a lor după „noțiunea abstractă", care era atunci ideea de limbă literară unică, idee existînd la acea dată, „dar numai virtual"[7], în „fondul lingvistic comun al variantelor literare "[8]. Cunoscutele cuvinte ale lui Simion Ștefan din prefața la *Noul Testament* din 1648 — „cuvintele trebuie să fie ca banii : ..... acelea sînt bune care le înțeleg toți" — s-au impus ca primă și răspicată afirmare a tendinței spre o limbă unitară. G. Ivănescu observa însă, la o examinare a limbii *Noului Testament* bălgrădean, că, în fapt, aceasta continuă a fi tributară specificului lingvstic regional. „Că Simion Ștefan se va străduit spre o limbă unitară, trebuie să credem" — acceptă G. Ivănescu, precizînd însă că, în cazul mitropolitului belgrădean, ca și al celor mai mulți dintre cărturarii epocii, aceste străduințe nu se concretizau încă în acțiuni imediate, radicale, de efectivă ieșire din graiul local[9]. Dacă atitudinea lui Ioan Zoba față de tendințele unificării limbii a putut fi considerată ca negativă, aceasta s-a datorat credem faptului că, în afirmațiile pe această temă, accentul a fost pus nu atît pe unitatea de limbă, ca deziderat, cît pe accesibilitatea limbii, ca necesitate. În făurirea limbii literare românești, imperativul accesibilității a jucat un rol de prim rang, influențînd și atitudinea față de problemele limbii literare. Începuturile limbii literare fiind strîns legate de acțiunea de înlocuire în biserică a limbii slavone ermetice, obscure, limba română care venea să îi ia locul trebuia să fie în primul rînd limpede, deslușită, clară. Dar exigența accesibilității impunea ca însăși o pendulare între specificul regional și între elementul românesc comun : pe de o parte cărturarii epocii se confruntau cu realitatea unor comunități lingvistice cu specific local (legate, cu spusele lui Zoba, de „obiceiul cum grăiesc pre aceste locuri"), comunități sudate deosebit de puternic pe verticala societății („limba literară românească constituia un organ de expresie nu numai pentru boieri și cler, ci și pentru popor. Ea era scrisă mai ales de boieri și de cler, dar se adresa întregului popor românesc. Să ne gîndim la literatura religioasă în primul rînd, dar și la pravile, acte publice și private ; adesea, în prefețele cărților religioase, se spune clar că aceste cărți se adresează popo-

[7] I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 5.
[8] I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 73.
[9] G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 579.

rului întreg"[10]: „pentru aceaia grăim, că să ne înțelcagă aceia cărora grăim"[11] ; pe de altă parte, însă, conștiința tot mai puternică a unității îi îndemna pe cărturari să se adreseze întregului neam căutînd, în acest scop, acele cuvinte „bune", cum spunea Simion Ștefan, „care le înțeleg toți".

Confruntarea textului lui Ioan Zoba cu materialul *Dicționarului limbii române*[12] scoate în evidență o serie de date demne de interes : forme lexicale neatestate sau cu atestări ulterioare în DLR, variante ale unor forme sau construcții lexicale, evoluții semantice mai puțin obișnuite etc. Ne oprim asupra cîtorva din aceste fapte.

Sicriul de aur dă în primă (sau unică) atestare o serie de termeni formați cu *prea-*, prefix de intensificare a sensului adjectival sau verbal : *preafățarnic, preaînnoit, preaspornic.* Cu valori întru totul identice, apare, însă, în text și construcția cu *pre-* ; mai semnificativ este faptul că alternanța se înregistrează chiar în legătură cu una și aceeași temă : *prennoi* („de să va și tăia... iară să va prennoi și va înverzi", p. 28)—*preainnoit* („virtute preaînnoită", p. 76). Faptul că unica formă prefixată cu *pre-* este (potrivit demonstrației lui Anton Goția) preluată în *Sicriul de aur* din textul mai vechi al *Noului Testament* belgrădean și că în textul propriu Ioan Zoba folosește numai forme prefixate cu *prea-*, ar putea fi luat drept un indiciu pentru tendința epocii de a suprima concurența dintre aceste două tipuri de formații (apropiate formal și insuficient delimitate semantic), în favoarea derivatelor cu *prea-*.

Neatestate în DLR sînt o serie de elemente lexicale negative construite cu particula *ne-*. Aceste forme țin de o modalitate practic nelimitată de exprimare a negației. Un termen ca *neînsurat*, de pildă, redă negația în forma ei cea mai pură și simplă, care nu ar comporta o altă definiție decît infirmarea pozitivului ; dicționarul nu ar fi obligat să includă (și DLR nu include) o asemenea formă. Apare, totuși, în DLR, sinonimul *necăsătorit*, reprezentînd o situație întru totul identică ; se dovedește, deci, o inconsecvență în tratarea acestor forme, inconsecvență explicabilă, în parte, prin dificultățile orientării în acest domeniu, numai în aparență simplu. Se pot supune negării toate noțiunile, dar nu toate noțiunile reacționează în unul și același mod la negarea lor; se pune curent întrebarea dacă există, într-adevăr, negația pură, necontaminată de aspecte pozitive, dacă există, într-adevăr, și altfel de negații decît acele care instalează în locul lor o nouă pozitivitate. Există derivate cu *ne-* care, în mod evident, sînt mai mult decît simple antonime față de baza care le-a creat ; *neprețuit*, de pildă, se impune ca o formă care, în cele din urmă, accentuează, la gradul superlativ, conținutul termenului afirmativ („acel dar scump și neprețuit", p. 88). Așa cum s-a putut conchide, de pildă, că în limba latină noțiunea de „urît" era exprimată adesea prin termeni cu prefix negativ, deoarece romanii concepeau urîțenia mai ales ca lipsă de frumusețe[13], s-ar putea observa cum, și în limba noastră, în special în anumite situații, legate de un conținut a cărui suprimare este rîvnită, negația sfîrșește prin a se încărca de ample rezonanțe pozitive, în limbajul bisericesc, de pildă, *nespus* trece de la sensul „inexprimabil" la cel de „miraculos, supranatural", *nevești(e)jit* trece de la sensul negativ strict al lui *veștejit* la cel de „veșnic, etern" ; *neschimbător* s-a impus și dincolo de granițele limbii religioase cu sensul „imuabil, stabil". În preferința vădită a limbajului religios pentru formațiile cu *ne-* (în care și textul lui Ioan Zoba abundă), am putea sesiza răsfrîngerea unei sensibilități marcate de o viziune a transcendenței : dinspre *mărginit* către *ne-mărginit*, dinspre *muritor* către *ne-muritor*. Comparația între valoarea fundamentală a derivatelor cu *ne-* și aceea a derivatelor moderne cu *in-* a condus și ea la stabilirea unor semnificative disocieri, în derivatele cu *in-* substituirea noțiunii primitive cu o nouă noțiune părînd a fi mai bine marcată : „Raportul dintre derivat și temă devine în felul acesta similar din punct de vedere al conținutului și al stabilității celui dintre doi termeni primari antonimi, ca de ex. : *curat* și *murdar*"[14]. Ca particulă neologică de exprimare a negației, *in-* ar veni deci nu numai ca un simplu substitut formal, ci și cu o modificare de optică asupra datelor realității ; este, desigur, greu de spus în ce măsură atare nuanțe ar trebui să preocupe pe autorii definițiilor lexicografice, care evită, în general, a se hazarda forțînd trecerea în inexprimabilul, în inefabilul limbii.

În textul *Sicriul de aur* apar în primă atestare o serie de locuțiuni și expresii : *a fi fără de obraz* (p. 173), *a pune temelie* (p. 163) ; secvența „viața lui s-au apropiiat de mormînt" (p. 33) constituie o variantă a expresiei *a fi pe marginea mormîntului*, după cum în secvența „le iaste vistiariu pîntecele, de-și ies afară din minte" (p. 67), expresia curentă *a-și ieși din minte* (sau *din*

---

[10] G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 560.

[11] Petru Maior, *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți*, Buda, 1809, p. 4.

[12] *Dicționarul limbii române* (DLR), Serie nouă, Editura Academiei R.S.România, 1965 ș.u.

[13] Lucia Wald, în *Sistemele limbii*, București, 1970, p. 78.

[14] Florica Ficșinescu, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. IV, 1967, p. 11.

minți, apare întărită cu elementul circumstanțial *afară* ; îmbinarea *trecerea din ceastă lume* (p. 167) este echivalentă cu îmbinările *trecere din viață* sau *trecere în moarte*, cărora DLR le conferă statut de expresie.

În sfera verbului *pleca*, DLR distinge un subsens „muri", pe care îl explică prin eufemism ; această evoluție semantică se justifică mai puțin prin eufemism (care rămîne o manevră oarecum exterioară, de ocolire, în vorbire, a unei realități lingvistice neplăcute), la baza ei stînd, cu siguranță, unul din acele procese metaforice pe care L. Blaga le considera relevante (relevant fiind aici modul de a înțelege și de a accepta, ca pe o „plecare", efemerul existenței). În pasajele preluate de Ioan Zoba din *Psaltirea de la Bălgrad* și din *Noul Testament de la Bălgrad*, suportul acestei metafore este verbul *merge* : „voiu mérge și nu voiu mai fi" (p. 28), „iaste aproape vrémea mersului mieu" (p. 123) ; DLR nu evidențiază această situație, care arată o tatonare a posibilităților expresive pe cuvinte aflate în relații de sinonimie.

Semnalăm, de asemenea, în primă apariție, alăturarea *spini și polomidă*, într-un context care sugerează frustrările sărăciei : „spini și polomizi să crească ție și de iarba pămîntului vei mînca" (p. 160) ; construcția a trecut, probabil, cu aceleași efecte, în folclor : „mîncarea ta să fie slabă, de spini și polomidă", „verde pălămidă, chinuri și obidă" (apud DLR).

În cadrul unei discuții asupra modernizării limbii române, Sextil Pușcariu[15] semnala înlocuirea construcției *afară din rînd* (pe care o ilustra cu un citat din V. Alecsandri : „însușirile unui personagiu afară din rînd", cu neologismul *extraordinar* ; în textul *Sicriul de aur*, într-o ambianță contextuală asemănătoare, figurează construcția *preste rînd* : „Dumnezău ...n-au dat de știre zuoa morții lor, fără numai lui Moisi și a cîtiva preste rînd" (p. 19).

În primă atestare apare adiectivul *măros*, „mîndru, semeț, îngîmfat, vanitos" ; sensul „muribund" la cuvîntul *muritor*, sensul „neprevăzut, neașteptat" la cuvîntul *negîndit*, sînt de asemenea atestate pentru prima oară.

Nu figurează în DLR sensul „răsad" la cuvîntul *răsădire* („toată răsădirea care n-au răsădit Tatăl miu zmulge-să-va", p. 154), sens preluat de Ioan Zoba din *Noul Testament* belgrădean.

O mare frecvență o au derivatele cu sufixul *-ură*, care „apare mai ales în cuvintele vechi și regionale"[16] (din cele 11 derivate cu acest sufix prezentate de ALRM SN, 74% — 83 de derivate — provin din Transilvania[17]). Cu atestări anterioare celor date de DLR înregistrăm formele *pornitură* și *rămășătură*. Pentru cuvîntul *rămășătură*, DLR indică atestări din ALR, localizate în Transilvania (în timp ce în DLR sensul este restrîns la o accepție cantitativă, concretă, „rămășiță — ceea ce a rămas dintr-un tot sau dintr-o cantitate", în *Sicriul de aur* el are un caracter abstract, legat de ideea de „menținere într-o situație, într-o stare"); forma *pornitură* este înregistrată, de asemenea, în DLR, cu un sens restrîns „supărare, furie, violență, vehemență" — în timp ce în contextul scrierii lui Ioan Zoba ea apare cu o deschidere semantică mult mai largă, legată de ideea de „impuls, imbold" în general. Ar putea fi vorba în cazul DLR de un exces de descriptivism lexicografic, manifestat printr-o exagerată aservire față de context. Cercetarea valorilor sufixului în discuție a arătat că acesta tinde să restrîngă semnificația temei, precizînd, totodată, și o parte din condițiile în care această restrîngere se realizează sau nu. Nu este, totuși, suficient de bine precizată din punct de vedere istoric concurența între formele derivatelor cu sufixul *-ură*, pe de o parte, și abstractele verbale substantivate (provenite din infinitivul lung și din supin), pe de altă parte. S-a constatat că derivatele cu sufixul *-ură* se mențin în limbă mai ales prin sensurile concrete. „Dacă derivatele cu sufixul *-ură* nu și-ar fi dezvoltat sensuri diferite întărite prin concretizare, ele ar fi fost înlăturate probabil de abstractele verbale — infinitive lungi"[18]. Datele furnizate de scrisul lui Ioan Zoba arată că, în epoca respectivă, sensurile acestor formații erau mai greu de deosebit, că între ele, deci, concurența era mult mai vie. O confirmare a acestei realități ar impune, poate, și un alt mod de tratare lexicografică, care să scoată în evidență schimbările survenite, în timp, în gradul de sinonimie dintre tipurile de forme aici în discuție. Istoria limbii române solicită încă elucidarea a numeroase aspecte concrete de felul acelora aici amintite ; acțiunea de recuperare a unor vechi texte românești, în care și ediția de față se înscrie, este un pas important și în această direcție.

Maria Vișoianu
Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
Iași, str. Codrescu, nr. 2

[15] Sextil Pușcariu, *Limba română*, I, București, 1940, p. 375.

[16] Luiza Seche, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. III, 1962, p. 192.

[17] Claudia Tudose, *Derivarea cu sufixe în româna populară*, București, 1978, p. 59.

[18] Luiza Seche, *op. cit.*, p. 192.

DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE PENTRU ELEVI (DREV), București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983, 896 p.

Dicționarul limbii române pentru elevi, elaborat în cadrul Institutului de Lingvistică din București, este rezultatul eforturilor conjugate depuse de un colectiv de profesori din învățămîntul liceal și de doi cercetători cu o reputată activitate lexicografică, dr. Luiza Seche și dr. Mircea Seche, în calitate de redactori responsabili.

În prefața lucrării, sînt prezentate atît scopul dicționarului, cît și criteriile aplicate în selectarea listei de cuvinte. Întocmit pe baza materialului excerpat din manualele de uz curent în școala generală și licee, DREV își propune să contribuie „în mod eficient la corecta asimilare de către elevi a cuvintelor, sensurilor și expresiilor «dificile» cu care aceștia operează în procesul intensiv de acumulare a cunoștințelor, într-o perioadă hotărîtoare pentru formarea lor ca vorbitori competenți ai limbii naționale" (*Prefață*, p. 3). Așadar, DREV este conceput ca un „glosar" al „dificultăților lexicale" din manualele școlare. El selectează din materialul lexical excerpat numai acele cuvinte, sensuri și unități frazeologice care presupun un grad mai mare de dificultate pentru înțelegerea și asimilarea lor corectă de către elevi.

Ponderea cea mai mare în inventarul de cuvinte al DREV o are lexicul „tehnic" cu care elevii se confruntă în procesul instructiv-educativ, lexic alcătuit în cea mai mare parte din neologisme cu conținut științific, tehnologic și tehnic din domeniul chimiei, fizicii, matematicii, științelor naturii, gramaticii, filozofiei etc. În lista de cuvinte a DREV sînt înserați și o serie de termeni cu o circulație mai restrînsă în limbă (livrești, populari, regionali, arhaici, cu valoare figurată etc.) selectați, în special, din textele beletristice antologate în manualele de limba și literatura română. Cuvintele, sensurile și expresiile din lexicul curent al limbii sînt înregistrate numai în situația în care acestea înlesnesc lămurirea unor sensuri speciale dezvoltate pe bazalor, întîlnite în manuale.

În condițiile reducerii spațiului tipografic acordat inițial lucrării, autorii s-au văzut nevoiți să opereze o selecție suplimentară asupra materialului deja elaborat. Acest fapt a însemnat pe de o parte eliminarea unor cuvinte, iar pe de altă parte concentrarea părții explicative a multora dintre articolele redactate. În pofida acestei restrîngeri, asupra căreia sîntem siguri că se va reveni într-o viitoare ediție, DREV cuprinde un material lexical deosebit de bogat și de variat, pe măsura amplitudinii cunoștințelor și a nivelului științific ridicat al manualelor școlare.

Prin spațiul larg acordat articolelor care tratează noțiuni, concepte, curente, teorii etc. din diverse domenii studiate în școală, DREV este, în fond, o lucrare cu profil enciclopedic care oglindește la zi mutațiile și nivelul cunoașteri în varii discipline. Ceea ce o individualizează este originalitatea concepției, din care decurg originalitatea structurii și deosebita sa utilitate.

Urmărind pe de o parte informarea rapidă a elevilor asupra conținutului unui număr mare de noțiuni puse în circulație de manualele școlare, iar pe de altă parte însușirea și asimilarea corectă de către aceștia a unei bune părți din vocabularul limbii române, DREV constituie un instrument lexicografic cu un pronunțat caracter informativ și formativ.

Deși destinația lucrării pare într-un anume sens restrictivă, DREV își dovedește, prin comparație cu alte dicționare, calitatea de bogat izvor informativ. Astfel, DREV înregistrează o serie de cuvinte care nu figurează nici în *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), publicat în 1975 și nici în *Micul dicționar enciclopedic* (MDENC[2]), apărut în 1978. Comparînd listele de cuvinte ale celor trei lucrări lexicografice, constatăm la litera A, de pildă, prezența în DREV a unui număr de aproximativ 50 de cuvinte pe care DEX și mai cu seamă MDENC[2] nu le înregistrează. Printre acestea figurează : *abducens, abelian, abiogen, actină, amartizare, amfion, anilidă, apexian, ataclic, azol* ș.a. Majoritatea sînt neologisme cu conținut științific și tehnic. Raportînd acest număr la întregul volum al lucrării, ne putem da seama de sporul lexical substanțial oferit de DREV în cadrul acestei categorii de cuvinte. La un sondaj comparativ al celor trei dicționare, constatăm faptul că în DREV figurează o serie de sensuri speciale caracteristice unui domeniu științific sau altuia, pe care DEX sau MDENC[2] nu le consemnează sau le includ în semnificații mai largi. Ilustrăm această afirmație prin cîteva exemple. La cuvîntul *istm*, în DREV apare, în plus, un sens din domeniul anatomiei, la *imagine*, un sens aparținînd matematicii. În sfera semantică a cuvîntului *relief*, autorii DREV identifică o accepțiune din fizică, în sintagma *relief de potențial*, iar la *rotație* un sens din fizică și chimie, în sintagma *rotație specifică*. DREV se remarcă în același timp și prin bogăția datelor în explicarea entităților noționale înregistrate. Dacă în cazul unor termeni, cantitatea informațiilor cuprinse în DREV este comparabilă cu aceea din MDENC[2], în cazul altora (vezi *benzen, celulă, enzimă, pămînt, război, valență* ș.a.), este vădit efortul redactorilor în direcția precizării, completării și adîncirii secțiunii explicative. Pentru explicitarea definiției, autorii lucrării au subsumat nume-

roase sintagme dependente, definite ca atare (vezi *alcool, apă, cărbune, electron, inducție, ion, legătură, potențial, reacție, sare, structură, zonă* ș.a.).

Un merit incontestabil al DREV, la care aportul celor doi redactori responsabili, specialiști în elaborarea de dicționare și autori ai unor valoroase studii lexicologice este evident, îl constituie modul de organizare a materialului lexical. Normele tehnice de redactare, adaptate perfect profilului și scopului lucrării, asigură articolelor o structură logică, suplă, accesibilă.

În structura articolelor sînt cuprinse, după cuvîntul-titlu, indicațiile gramaticale și, de cîte ori se consideră necesar, precizările privind domeniul căruia îi aparține cuvîntul și cele privitoare la situația cuvîntului în raport cu limba literară. Urmează definiția, unitățile frazeologice, iar la sfîrșitul articolului se dau, cînd este cazul, variantele lexicale, ortoepice și ortografice. Pentru delimitarea și ierarhizarea sensurilor a fost folosit sistemul din dicționarul academic. Respectarea riguroasă a normelor tehnice de redactare și de corelare a articolelor asigură acuratețea și unitatea lucrării.

Deosebit de importante pentru orientarea cititorilor asupra sferei de circulație a cuvintelor sînt indicațiile de domeniu. Aceste notații fixează apartenența cuvîntului sau a sensului la o anumită variantă a limbajului tehnico-științific. Potrivit acestor precizări, cititorul află că *abietacee*, de exemplu, este un termen specific botanicii, că *baie* are și un sens special în chimie, că *inel* are o accepțiune în zoologie, alta în botanică și o alta în matematică, că *legitate* face parte din terminologia filozofică iar *predicat* are un sens în gramatică, unul în logică și altul în matematică.

Indicațiile privitoare la situația cuvintelor (sau sensurilor) în raport cu limba literară pun la curent pe cititor cu faptul că unele elemente lexicale (vezi *boi, brîncă, noadă surată, urgie, viers, zoli* ș.a.) aparțin nivelului popular al limbii și au o răspîndire generală, în vreme ce altele (vezi *bălăr, hlizi, nea, șugui, tină, velniță, vipie*) sînt caracteristice anumitor zone geografice. Indicația *rar* precizează frecvența redusă cu care circulă unele cuvinte în limbă (vezi *factic, geanabet, meca, schimnic, terîcol,-ă* ș.a.). Cu o deosebită acuratețe autorii DREV au disociat cuvintele învechite, ieșite sau pe cale de a ieși din uz (vezi *depeșă, filomelă, hronic, leah, oloi, orfelinat, stih, tij, travaliu, zapciu* ș.a.) de termenii care denumesc noțiuni perimate (vezi *caftan, fermenea, jurat*[3], *oca, poteră, robotă, țesac, vornic, zaraf* ș.a.). Primele poartă indicația „învechit", „în trecut" sau „ieșit din uz" și sînt definite, mai ales, prin echivalentul sinonimic literar ; pentru explicarea cuvintelor din cealaltă categorie este folosită definiția analitică, în care verbul este totdeauna la trecut.

O altă categorie de indicații care preced definiția cuprind precizări de natură stilistică. Unele dintre acestea arată apartenența cuvintelor la stilul livresc (vezi *bonom, concede, fantoșă, locvace, mercantil, telurie* ș.a.) sau familiar (vezi *brodi, cosmelie, dandana, hatîr, ifos, mofluz, ticăit* ș.a.), altele evidențiază diferitele nuanțe afectiv-apreciative pe care le au unele cuvinte sau sensuri: glumeț (vezi *fătălău*), ironic (vezi *breaz, perlă*), peiorativ (vezi *bufon, cioclu, ghiuj, șleahtă*), depreciativ (vezi *cinic, gogoman, hîrțoagă, poetaș, vulg*), argotic (vezi *șparli*) etc.

Evidențierea acestor componente conotative ale cuvintelor este deosebit de prețioasă mai ales într-un astfel de dicționar care se adresează elevilor, deoarece contribuie la modelarea încă de la această vîrstă a unei exprimări proprii nuanțate, adecvate unui anume context.

Definiției, considerată de autorii DREV și, desigur, nu numai de ei, „cheia de boltă care asigură însușirea corectă a conținutului cuvîntului", i s-a acordat o atenție deosebită. Adresîndu-se unor cititori în formare, grija și efortul redactorilor s-au îndreptat către elaborarea unor definiții accesibile, pe înțelesul elevilor, dar fără a se sacrifica, în acest scop, caracterul lor științific. În DREV au fost utilizate patru tipuri de definiții, în funcție de conținutul cuvintelor : definiția analitică (prin perifază), definiția prin sinonim, definiția mixtă și definiția prin cumul de sinonime parțiale. Procedeul explicativ cel mai ades folosit în dicționar îl constituie definiția analitică. Ea se aplică termenilor speciali din diverse domenii, precum și termenilor populari, învechiți sau familiari. Definiția analitică este completată adesea de unul sau mai multe sinonime perfecte. Definiția prin sinonim este folosită pentru cuvinte literare mai puțin cunoscute, pentru cuvinte neliterare sau pentru sensurile figurate. Termenii care intră în astfel de definiții sînt cuvinte literare cu largă circulație în limbă. Majoritatea sînt înregistrați în DREV ca lexeme-titlu și sînt definiți prin perifrază, realizîndu-se astfel așa-numitul „circuit închis", care asigură informarea rapidă și sigură în limitele listei de cuvinte înregistrate în dicționar. Definiția prin cumul de sinonime parțiale, mai puțin utilizată de redactorii DREV, apare în cazul unor termeni abstracți din categoria adjectivului (vezi *beged, grăitor, ursuz* ș.a.) sau a substantivului (vezi *bandă*[1], *repros* ș.a.). O observație de care s-ar putea ține seama pentru o viitoare ediție a acestui dicționar se referă la inconsecvența cu care în DREV s-au notat, la termenii dați ca sinonime perfecte, indicațiile privitoare la poziția lor față de limba română literară actuală. Astfel, la cuvintele *anrax, austru, coccis, fontă, gențiană, icter, petrol, sulf*, termenii sinonimi *bubă-neagră, traistă-goală, nlouădă, tuci, ghințură, gălbinare, naft, pucioasă* sînt precedați de indicația „popular" sau „regional"

pe care o poartă în articolele în care aceştia figurează ca lexeme-titlu. Dar, ca sinonime ale cuvintelor *alghenă, broşură, bufniţă, epidemie, laringe, taur, viezure*, termenii *olefină, filadă, buhă, molimă, beregată, buhai, bursuc* nu mai poartă indicaţia „popular", „învechit" ş.a. primită în articolele în care aceştia sînt trataţi drept cuvinte-titlu. Existenţa *Dicţionarului de sinonime al limbii române*, apărut în 1982, avînd ca autori pe Luiza Seche şi Mircea Seche, ar putea oferi materialul informativ necesar precizării valorii funcţionale a fiecărui echivalent sinonimic indicat în DREV. Aceasta ar duce la o apreciere mai corectă a poziţiei fiecărui termen în cadrul seriei sinonimice.

În privinţa modului de explicare a cuvintelor, se cuvin apreciate, în mod deosebit, precizia şi acurateţea demonstrate de colectivul de redactori în găsirea celor mai adecvate şi subtile procedee lexicografice pentru relevarea exactă şi pregnantă a semnificaţiilor cuvintelor.

Observaţiile noastre la acest capitol au în vedere doar modul de tratare a cîtorva categorii de termeni din fondul comun al limbii. Din sfera semantică a unor astfel de cuvinte, în DREV au fost selectate unele sensuri speciale sau expresii. Pentru înţelegerea exactă a acestora de către cititori, autorii au înregistrat, atunci cînd au considerat necesar, şi sensurile principale pe baza cărora s-au dezvoltat aceste accepţiuni speciale (vezi *claie, ison, jug, nod, panglică, turmă, vigoare, zgomot* ş.a.). Credem că la fel ar fi trebuit să se procedeze şi în cazul cuvintelor *prăfţură, tăciune, traistă* şi *vatră*. Glosarea sensurilor lor principale ar fi fost cu atît mai utilă aici şi pentru faptul că aceste sensuri se referă la obiecte mai puţin cunoscute elevilor. De altfel, cu aceste înţelesuri ele apar în operele literare studiate în şcoală, ceea ce ar constitui un argument în plus pentru consemnarea lor.

Din sfera semantică a unor cuvinte (vezi *irod, leagăn, odor, opincă, povară, prinos, puhoi, urzi* ş.a.), DREV a selectat numai sensurile figurate. Înregistrarea sensurilor proprii de la care s-a produs trecerea către cele figurate ar fi fost, credem, necesară înţelegerii procesului semantic produs şi ar fi dat, totodată, posibilitatea redactorilor să pună în evidenţă poziţia stilistică a acestor termeni. Facem cu această ocazie observaţia că *odor* cu sensul de „persoană dragă, iubită, scumpă" nu are plural ; *odoare* este pluralul pentru sensul propriu : „obiect lucrat dintr-un metal preţios (împodobit cu pietre scumpe) ; obiect de (mare) preţ ; giuvaer" (DLR, DEX).

În mod cu totul surprinzător, în DREV au fost grupate — e drept, rar — sub aceeaşi formă — titlu cuvinte cu etimologie diferită şi sensuri îndepărtate (vezi *pilă, şah*), în timp ce cuvinte unice din punct de vedere etimologic au fost secţionate în articole independente (vezi *nivel* s.n. şi *nivelă* s.f., *magistral, -ă*, adj. şi *magistrală* s.f., *primar*[1] s.m. şi *primar, -ă* adj.).

Pe lîngă calitatea de nemijlocită sursă de informare asupra conţinutului unui număr mare de noţiuni aparţinînd unor varii domenii de cunoaştere, DREV întruneşte şi pe aceea a unui util instrument normativ care are în vedere toate aspectele exprimării corecte în limba română. Este vorba, deci, un numai de valoarea de îndreptar ortografic, ortoepic şi morfologic, comparabilă cu cea a DOOM, dar, aşa cum am subliniat mai sus, DREV constituie şi un preţios îndreptar normativ lexical şi stilistic.

Aplicarea normei începe de la cuvîntul-titlu, care apare în forma literară (normată). Formele secundare ale cuvîntului-titlu, care se întîlnesc în manualele şcolare, apar înregistrate la sfîrşitul articolului, precum şi la locul alfabetic respectiv, ca trimiteri către formele normate. (Semnalăm, dintre puţinele scăpări sau inconsecvenţe în sistemul de înregistrare a trimiterilor neinserarea variantelor *extensie, ipistat* şi *transmisiune* ca trimiteri, precum şi consemnarea variantei grafice *katharsis* ca variantă lexicală). În lista de cuvinte-titlu a DREV figurează totuşi cîteva variante lexicale, printre care şi *dobă, oleandru, prav, rumân*. Dacă înregistrarea variantei lexicale *oleandru* ca lexem-titlu îşi găseşte justificarea, poate, prin preferinţa manualelor de botanică pentru această formă în defavoarea lui *leandru*, forma literară, iar a variantei *rumân* prin faptul că este forma exclusivă a sensului „ţăran aservit stăpînului feudal", *dobă* şi *prav* credem că ar fi trebuit să figureze ca variante ale cuvîntului *tobă*, respectiv *praf*, înregistrate, de altfel, şi ele în dicţionar.

În DREV toate cuvintele-titlu cu mai multe silabe poartă accent, iar la cuvintele compuse se dă accentul principal şi cel secundar. În cazul multor cuvinte, la care accentuarea diferă în celelalte lucrări lexicografice, DREV a ţinut seama de recomandările DOOM (vezi *agorá, apártheid, árhon, avarie, epitrop, zebú* ş.a.). La cîteva cuvinte sînt consemnate totuşi variaţiile de accent (vezi *anost, picup*), deşi, abia aici, uzul pare a fi optat pentru unul din accente.

Caracterul normativ al dicţionarului se evidenţiază şi prin precizările de ordin gramatical. Fiecare cuvînt-titlu este însoţit de valoarea gramaticală normată principală. La substantive se indică genul şi pluralul literar. În cazul substantivelor care au forme de plural diferite pentru unul sau mai multe sensuri, acestea se notează purtînd înainte numărul sau numerele corespunzătoare sensurilor respective (vezi *canal, centru, plan, raport, termen* ş.a.). Ori de cîte ori este cazul, DREV indică printr-o paranteză folosirea rară a unor plurale (*dreptăţi, eternităţi, luturi,*

marmuri, ordini), forme populare de plural (*noroace*) sau consemnează forme duble de plura (*tuneluri* și *tunele*). În legătură cu formele de plural indicate în DREV, facem două observații de amănunt. La substantivul *monolog*, DREV indică numai plurarul *monoloage*. Credem că mai uzitată este forma de plural *monologuri*, așa încît DREV, ținînd seama și de recomandarea din DOOM, ar fi trebuit să consemneze ambele plurale. Credem, de asemenea, că forma de plural *neți* a adjectivului *net, -ă*, chiar dacă ar părea normală în cadrul sistemului, nu are, după cîte cunoaștem, circulație în limba română. Deși este consemnată și în articolul respectiv din *Dicționarul limbii române*, (DLR), observăm că nu figurează nici un citat în care această formă de plural să apară. (DOOM ține cont de această situație, consemnînd numai pluralul *nete*.

Pentru verbe, DREV indică formele normative de persoana I sau a III-a indicativ prezent, conjugarea și diateza.

O atenție deosebită a acordat acestă lucrare și indicațiilor de pronunțare și scriere corectă a cuvintelor. DREV conține precizări de silabație în cazul tuturor cuvintelor care cuprind un hiat, precum și referitoare la pronunțarea corectă a unor cuvinte neologice care și-au păstrat grafia din limbile de origine (vezi *curie*[2], *design, fairplay, joule, kitsch, prespapier* ș.a.). (Este omisă indicarea pronunțării cuvintelor *coulomb* și *lawrențiu*). Tot pentru această categorie de termeni intrați în limba română din fondul de cuvinte internațional, DREV indică și variantele grafice (vezi *angro, carlă, elos, picup, stres, tailorism* ș.a.).

În concluzie, în pofida unor lipsuri care au fost și care mai pot fi încă semnalate, lucrarea în discuție este o realizare certă a lexicografiei românești. Prin bogăția și varietatea lexicului înregistrat, prin amploarea datelor explicative de o deosebită ținută științifică, bazată pe o temeinică documentație la zi, DREV răspunde nu numai nevoii de informare a elevilor, dar și a tuturor celor care vor să-și însușească într-o formă corectă principalele noțiuni dintr-un număr important de domenii ale cunoașterii. Și din punctul de vedere al organizării materialului lexical, DREV este o lucrare cu merite remarcabile. Prin atenția acordată definiției, valorilor semantice, indicațiilor de domeniu, de circulație și stilistice, precizărilor ortoepice și ortografice, se tinde către constituirea unui corpus cu valoare normativă, și, în fond, formativă. În felul acesta, DREV este o lucrare care își onorează în mod exemplar scopul pe care și l-a propus.

Rodica Radu
Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
Iași, str. Codrescu, nr. 2

HELMUTH FRISCH, *Beiträge zu den Beziehungen zwischen der europäischen und der rumänischen Linguistik. Eine Geschichte der rumänischen Linguistik des 19. Jahrhunderts. Hauptströmungen der Sprachiwissenschaft im 19. Jahrhundert*, Studienverlag, Dr. Norbert Brockmeyer Bochum ; Meridiane-Verlag Bukarest, 1983, 324 p.

Autorul cărții este un pasionat cercetător al istoriei lingvisticii românești și al relațiilor sale cu lingvistica europeană și mondială. Studiile sale anterioare sînt elocvente în acest sens : *B.P. Hasdeu : Un fondatore della linguistica rumena*, în „Kurier der Rumänischstudenten", 8, 1974 / 1975, Bochum, Xerodruch des Roman. Seminars der Ruhr-Universität Bochum, p. 11 —12; *Die Anfänge der rumänischen Sprachwissenschaft*, în „Historiographia Linguistica" V, 2,1/2, Amsterdam, 1978, p. 59 — 108 ; *Bemerkungen zur rumänischen Lexikographie und ihrer Abhängigkeit von allgemeineren sprachwissenschaftlichen Bereichen*, în „Kurier der Bochumer Gesellschaft für rumänische Sprache und Literatur", 11, 1979, p. 40 — 44. Cartea pe care o prezentăm se înscrie, deci, pe linia unor preocupări mai vechi ale autorului și se remarcă în primul rînd printr-o bogată documentare, o cunoaștere profundă a lingvisticii românești din secolul al XIX-lea și a relațiilor sale cu lingvistica europeană. Urmărind evoluția lingvisticii românești dintr-o perspectivă mai largă, aceea a stadiului atins de lingvistica generală și comparată în Europa secolului al XIX-lea, H. Frisch are posibilitatea să remarce convergențele și divergențele dintre diferite doctrine lingvistice românești și cele din alte părți ale Europei, să releve ceea ce este nou și prețios în lingvistica românească și ceea ce este influență sau repetiție metodologică sau teoretică.

Cartea constă din trei mari părți : I. *Die rumänische Sprache in ausländischen Untersuchungen* (p. 32 — 67), II. *Europäische Geistesströmungen in der rumänischen Philologie* (p. 68 — 163), III. *Die rumänische Lingustik im internationalen Vergleich (letztes Viertel des 19. Jahrhunderts)* (p. 164 — 272). Prima parte este precedată de o vastă introducere unde sînt

precizate principiile teoretice și metodologice (*Einleitung*: A. *Theoretische und methodische Vorüberlegungen* (p. 9 — 22) B. *Konzeptionelle Vorentscheidungen* (p. 22 — 31), iar partea a III-a este urmată de *concluzii* (*Schlussbetrachtungen*, p. 273 — 283) de un *indice de autori* citați (*Autorenregister*, p. 284 — 290) și de o vastă *listă bibliografică* (*Literaturverzeichnis*, p. 291 — 324).

Lucrarea nu este (așa cum se arată în *Introducere*, p. 22) nici o istorie a lingvisticii europene, nici una a celei românești, deși materia fenomenelor discutate ține de o istoriografie a lingvisticii. Este vorba de faptul că autorul nu tratează, pe de o parte, toate problemele lingvisticii din secolul al XIX-lea, ci numai pe acelea care au avut ecou în filologia românească, iar, pe de altă parte, nu s-a putut ocupa, în limitele scopului propus, de toată problematica lingvistică specific românească, ci numai de acea parte a ei care a jucat un rol în lingvistica generală. Observînd că relațiile dintre lingvistica europeană și cea românească s-au bucurat de un slab interes din partea lingviștilor, H. Frisch constată că în lucrările de istorie a lingvisticii scrise de unii cercetători străini (ca de pildă, G. Helbig și H. Arens) există foarte puține date cu privire la lingvistica românească, predominînd impresia că aportul ei la dezvoltarea lingvisticii generale ar fi o cantitate neglijabilă. Autorul respinge această idee, subliniind originalitatea gîndirii lingvistice a unor lingviști români ca Heliade Rădulescu, T. Cipariu, B.P. Hasdeu, L. Șăineanu, A. Philippide și alții și contribuția lor la dezvoltarea lingvisticii generale și a filozofiei limbii.

Pentru a aprecia obiectiv diferitele teorii lingvistice, Helmuth Frisch folosește *metoda comparației*, atît pe axa orizontală, adică comparația *sincronică* a diferitelor teorii lingvistice, cît și pe axa verticală, adică comparația *diacronică*, după următoarea schemă:

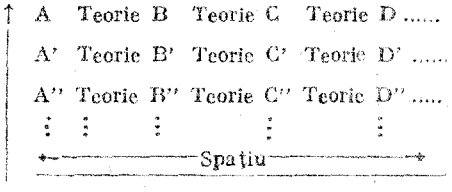

Relațiile dintre teorii sau influențele unora asupra altora pot fi urmărite astfel pe axa orizontală sau pe cea verticală, atît cele directe, cît și cele indirecte. De pildă, relațiile A'' și C' se pot explica atît printr-o influență directă (A'' → C'), cît și indirectă, sincronico-diacronică (A''→B''→C''→C') sau diacronico-sincronică (A'' → A'→B'→C'). Astfel, dacă se urmăresc căile prin care vin în contact diferite opere ale unor autori, diferite școli sau curente lingvistice, se obține o imagine complexă privind fenomenele comparate, atît în ceea ce privește spațiul (A,B,C,D..), cît și timpul (A, A', A'', A''',....).

Pornind, deci de la aceste premise metodologice, autorul se ocupă în prima parte a cărții de cercetările străine privind limba română, arătînd că interesul străinilor față de aceasta nu începe odată cu constituirea romanisticii ca știință de sine stătătoare, deci odată cu studiile lui Diez, ci mult înainte, cînd istoricii recunosc importanța limbii române, atît pentru studiile filologice de balcanistică sau slavistică, cît și pentru cele de istorie propriu-zisă (de exemplu, studiul din 1774 al lui J. Thunmann privind istoria și limba albanezilor și vlahilor [respectiv, a românilor], în *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, Leipzig, 1774). Este pe larg discutată apoi româna din *Mithridates oder allgemeine Sprachenkunde, mit dem Vater Unser als Sprachprobe*, Berlin, 1809, 1917, operă care prezintă, în special în ediția din 1817, „einen Zusammenhang zwischen den Ideen de Școala Ardeleană und aussrumänischen. Entwicklungen" (p. 44), în special prin activitatea lui Kopitar de răspîndire a gîndirii reprezentanților Școlii Ardelene, mai ales a lui P. Maior, în Europa. Apoi, în cadrul romanisticii, româna este din ce în ce mai mult luată ca punct de referință, începînd cu Raynouard (1816 — 1821), Diez, A. Fuchs, Bruce-Whyte, Schuchardt, Fr. Miklosich, G. Weigand, W. Meyer-Lübke și alții, cărora autorul le analizează concepția și le evaluează rezultatele și influența avută asupra dezvoltării ulterioare a lingvisticii romanice și a celei românești. Partea a II-a este consacrată modului în care se reflectă curentele spirituale europene în filologia românească din secolul trecut, începînd cu ideile raționaliste (reflectate în gramatica din 1828 a lui Heliade) și continuînd cu influența lingvisticii comparativ-istorice asupra lui Cipariu, Laurian, Heliade, I. Maiorescu, cu analiza componentelor raționaliste din sistemele ortografice ale lui A. Pumnul, T. Maiorescu și T. Cipariu și încheind cu concepția raționalistă și romantică a lui T. Cipariu, în ale cărui *Principii de limba și*

scriptura (1847 — 1848) autorul vede atît un document cu privire la stadiul atins de lingvistica românească la mijlocul secolului trecut, cît și „die wichtigste Vorarbeit für eine historische Grammatik der rumänischen Sprache" (p. 163).

Partea a III-a (și cea mai importantă) este dedicată lingviștilor români din ultimul sfert al veacului trecut, comparată cu cea mondială. Aici autorul are prilejul să scoată în relief originalitatea ideilor lui Al. Lambrior, M. Gaster, Hasdeu, L. Șăineanu, H. Tiktin, A. Philippide. Astfel, Al. Lambrior, „der erste rumänische Romanist, der konsequent die zeitgenössischen romanischen Forschungen von Diez, G. Paris, Mussafia u.a. berücksichtigt" (p. 173) are meritul de a fi formulat, pornind de la principiile școlii neogramatice, unele legi fonetice ale limbii române, de a fi explicat științific unele fenomene fonetice (de pildă, palatalizarea labialelor) și de a fi întrevăzut posibilitatea formulării unor „legi semantice", care să surprindă, după modelul legilor fonetice, regularitatea schimbărilor în semnificația cuvintelor (ceea ce depășea principiile neogramaticilor).

Evaluînd gîndirea lingvistică a lui B.P. Hasdeu, H. Frisch remarcă faptul că savantul român era încă din timpul vieții recunoscut pe plan internațional ca unul din cei mai mari lingviști, în special datorită teoriei substratului, suprastratului și adstratului : „Bereits zu seiner Zeit galt Hasdeu auch international als führender Wissenschaftler auf dem Gebiet der Substrattheorie, was z.B. von Baudouin de Courtenay ausdrücklich gewürdigt wird" (p. 189). *Principie de lingvistică* (1881) este lucrarea reprezentativă a lui Hasdeu prin care lingvistica românească face un hotărîtor pas înainte. Ea nu este, arată autorul, numai o sinteză critică a teoriilor dominante ale timpului, ci o operă cu foarte multe idei originale, între care dihotomia „limba *in concreto*" — „limba *in abstracto*", care poate fi comparată cu cea a lui F. de Saussure *Parole* — *Langue*, devenită celebră ; sau dihotomia „continuitate peritetică" — „continuitate anatetică", o excelentă sinteză a teoriei arborelui genealogic (a lui A. Schleicher), a teoriei undelor (a lui J. Schmidt și a lui Schuchardt) și a tradiției filologiei românești în problema continuității lingvistice. De asemenea, Hasdeu este apreciat ca deosebit de original în ideile sale privind *limba națională, granițele regionale, limba amestecată, limba poetică* și în special prin *teoria circulației cuvintelor*, care cuprinde în germene noțiunea de *valoare* din lingvistica saussuriană : chiar sintagma „valeur intrinsèque" (a cuvîntului) de la Saussure amintește de sintagma „valoare intrinsecă" folosită de Hasdeu, astfel încît „Verfolgt man den Gedanken weiter, so kommt man in die Nähe des Saussureschen 'valeur'-Begriffes, der ja auch zwei Momente umfaßt, die 'signification' und die 'opposition' der linguistischen Einheiten untereinander" (p. 237). Faptul că gîndirea lingvistică deosebit de originală a lui Hasdeu nu a influențat diferite școli lingvistice posterioare este explicat de autor prin două motive : 1) *Principie de lingvistică*, neiiind tradusă pînă azi în nici o limbă de circulație, a rămas necunoscută în afara granițelor României și 2) interesul lingviștilor se concentrează începînd cu secolul nostru asupra limbii ca *sistem* (p. 241), studiul diacronic al limbii fiind neglijat un timp. Primul din cele două motive este, într-adevăr, real. Al doilea însă trebuie privit cu rezerve, căci și Hasdeu vedea limba ca un *sistem* chiar dacă el folosește sintagma *tot armonic* („Orice limbă este un *tot armonic*, în care toate se află în cea mai strînsă corelațiune", Hasdeu, *op. cit.*, p. 79 ; formulare care amintește de cea de mai tîrziu a lui Saussure : „limba este un sistem în care totul se intercondiționează"). De asemenea, în formulări ca „nemic mai social ca limba" (Hasdeu, *op. cit.*, p. VII), Hasdeu anticipă doctrina saussuriană și școala sociologică franceză.

Elevul lui Hasdeu, L. Șăineanu, este apreciat la justa sa valoare în ceea ce privește eforturile acestuia privind crearea semaseologiei. Cartea acestuia *Încercare asupra semaseologiei limbii române* (1887) anticipă multe din principiile semanticii, iar autorul ei este un adevărat întemeietor al acestei discipline : „Ein dem Werk Șăineanus vergleichbares Opus hat M. Bréal jedenfalls erst 10 Jahre nach dem Erscheinen des *Incercare* veröffentlicht, nämlich den bekannten *Essai de sémantique*, und es muss wohl an der 'exotischen' Sprache liegen, in der Șăineanu geschrieben hatte, dass sein Werk weder von Bréal noch von Ullmann oder Brekle auch nur mit einem Wort erwähnt wird" (p. 194). Este corectată și eroarea făcută de D. Macrea (*Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei românești*, București 1978, p. 164) și preluată de Iorgu Iordan (*Istoria lingvisticii românești*, București, 1978, p. 98 — 99), care a afirmat că metoda și concepția cărții lui Șăineanu sînt împrumutate din cunoscuta carte a lui A. Darmesteter, *La vie des mots etudiée dans leur signification*, din 1883. Autorul arată că A. Darmesteter și-a publicat cartea nu în 1883, ci în 1887, anul apariției cărții lui Șăineanu, un an după ce acesta din urmă prezentase lucrarea sa ca teză de licență. Prin această punere la punct se susține ideea) prezentă și la Șăineanu în 1887: „D. Darmesteter a ajuns în unele puncte la aceleași rezultate ca și autorul acestei cărți" ; *op. cit.*, p. 254) originalității gîndirii lingvistice a semanticianului român și a apariției sale independente față de cea a lui Darmesteter sau a lui Bréal.

O demonstrație oarecum similară se face în legătură cu concepția despre limbă a lui A. Philippide și cu privire la originalitatea cărții sale *Principii de istoria limbii* (1894), privită uneori greșit ca o aplicare la română sau ca ilustrare cu material românesc a lucrării *Prinzipien der Sprachgeschichte* (1881) a lui H. Paul. H. Frisch constată că pînă acum s-au urmărit mai ales *asemănările* dintre cartea lui A. Philippide și cea a lui H. Paul, dar nu și *deosebirile*, care sînt numeroase și esențiale. Prin aceste deosebiri, cercetătorul român se dovedește a fi nu un neogramatic tributar ideilor lui H. Paul, ci un savant care depășește limitele școlii neogramatice, un bun cunoscător al tuturor curentelor din epocă și un spirit critic remarcabil. Astfel, spre deosebire de H. Paul, A. Philippide, pornind de la diferitele tipuri de schimbări lingvistice, își structurează lucrarea după principii de bază stabilite de el : principiul comodității, al clarificării cunoștințelor, al transformării intenționate, în funcție de factorii psihici, fizici și logici specifici și în funcție de elementul conștient sau inconștient care-l presupun. De pildă, principiul comodității este văzut de Philippide drept cauză a 14 feluri de schimbări lingvistice, în timp ce H. Paul îl invocă o singură dată, în succintul capitol consacrat schimbărilor fonetice. Însă deosebirea fundamentală, scoasă în evidență de autor, între gîndirea lingvistică a lui Philippide și cea a lui H. Paul, constă în *modul diferit* de a vedea relația dintre *limbă* și *gîndire* : pentru H. Paul limba și gîndirea se confundă pînă la identitate („Denkens in den Formen der Sprache"), pentru A. Philippide „gîndirea există în mod independent de limbă și înainte de dînsa" (*op. cit.*, p. 285). De aici și principiul clarificării cunoștințelor, formulat de Philippide, care ia în considerație nu numai relația dintre gîndire și limbă, ci și pe cea dintre limbă și cultură, limbă și societate, limbă și individul vorbitor etc., adică toate forțele spirituale care trebuie descrise și analizate pentru înțelegerea limbii. Această deosebire nu este de detaliu, ci de principiu, și pe ea se bazează întreaga operă a lui Philippide. Ea este elocventă pentru ideea susținută de H. Frisch că „das Buch von H. Paul, in Rumänien nicht einfach nachgeahmt oder compiliert werden" (p. 272).

Toate aceste evaluări și aprecieri obiective ale originalității gîndirii lingvistice românești din perspectivă europeană fac ca lucrarea lui H.Frisch să se înscrie printre cele mai interesante cărți apărute în ultimii ani în istoria lingvisticii generale. Ea este de un real folos atît cercetătorilor români, care doresc să aprofundeze problema relațiilor dintre lingvistica românească și cea europeană sau mondială în secolul trecut, cît și celor străini care, neștiind românește și neavînd acces la lucrările românești de istorie a lingvisticii, pot aprecia astfel originalitatea școlii lingvistice românești și contribuția ei la dezvoltarea lingvisticii europene și mondiale.

C. Frâncu
Facultatea de Filologie
Iași, Calea 23 August, nr.11

CATHERINE FUCHS, *La paraphrase*, Paris, P.U.F., 1982, 184 p.

O subtilă dialectică a fondului și a formei, a conținutului și a expresiei, acționează în producerea parafrazei, sustrăgîndu-se conștiinței subiectului vorbitor. Propusă de antici ca exercițiu pregătitor în retorică, parafraza este prezentată în volumul de față[1] ca un fenomen omogen prin intermediul căruia se manifestă o caracteristică esențială a proceselor de enunțare : dincolo de secvența de discurs enunțată, toate celelalte secvențe „posibile", deși eliminate, continuă să acționeze și să vibreze pentru emițător ; orice enunț se proiectează pe un fundal care lasă să transpară întregul mecanism al producerii sale și, în același timp, interpretările sale posibile. Dimensiunea parafrastică se află înscrisă în centrul activității de producere și receptare a limbajului.

Cele patru capitole ale cărții (*La paraphrase linguistique : problèmes méthodologiques, La paraphrase linguistique : problèmes théoriques, La paraphrase comme jugement métalinguistique d'identification, Les conditions du jugement de paraphrase*) conduc către interpretarea mecanismului parafrazării în modul deja enunțat, prin intermediul a două tipuri de abordare. Deși prezentă în studiile de retorică și, într-o mai mică măsură, în cele de logică, problema nu a con-

[1] Parafraza a mai fost abordată de autoare în cîteva articole și a constituit subiectul unei teze de doctorat de stat : *Paraphrase et théories du langage ; contribution à une histoire des théories linguistiques contemporaines et à la construction d'une théorie énonciative de la paraphrase*, Université de Paris VII, 1980.

stituit o preocupare pentru gramatică dincolo de nivelul cuvîntului (sinonimia lexicală); interesul recent al lingvisticii pentru fenomenul parafrazei este rezultatul a trei direcții principale în cercetare: — dezvoltarea preocupărilor legate de tratamentul automat al limbajului și al textelor (informație unică dincolo de diversitatea formulărilor); — studiul sistematic al relațiilor sintactice dintre fraze (lansat și dezvoltat de gramaticile transformaționale); — lărgirea preocupărilor lingvistice în materie de semantică (de la cuvînt la frază, chiar la text). Primele două capitole, precum și părți din *Introducere*, sînt consacrate reunirii opiniilor mai vechi sau mai noi privind parafraza, reunire selectivă care beneficiază și de interpretări nu o dată critice. Se reușește astfel o situare a problemei [2] și se propune — simptomatic pentru etapa actuală a studiilor despre limbaj — o abordare unitară a fenomenului parafrastic, cu scopul degajării mecanismelor sale fundamentale, independent de nivelul la care subiectul vorbitor decodează și reformulează enunțul inițial: „...nous proposerons une *approche énonciative du phénomène paraphrastique*. Précisons que nous tenterons d'établir, non pas une théorie particulière de la paraphrase, mais les conditions d'une théorisation linguistique de ce phénomène, qui tienne compte de sa dimension d'activité de langage. Aussi, n'adopterons-nous pas la démarche des linguistiques formelles, qui cherchent d'abord à décrire l'équivalence linguistique, en langue, entre des séquences considérées *à priori* comme paraphrastiques..." (p. 87).

Abordările lingvistice recente (Jakobson, Chomsky, Harris, Rey-Debove, Carnap, Culioli, pentru a cita doar cîteva nume dintr-un șir de cercetători ale căror considerații despre parafrază probează importanța subiectului) sînt repartizate de autoare în două curente: unul cu dominanță sintactică — repertorii ale corespondențelor regulate, disponibile în sistemul limbii, între fraze simțite intuitiv ca avînd același sens — fără întrebări asupra naturii exacte a acestei identități și asimilînd sensul cu informația obiectivă, și celălalt cu dominanță semantică, — distingînd în analiza relațiilor semantice care unesc parafrazele o invariantă semantică pe care vin să se grefeze diferite modificări semantice, conducînd de la un „același sens" la un „alt sens". Ambele curente manifestă tendința de a limita granițele fenomenului la sistemul limbii, fără a considera rolul subiectului vorbitor în stabilirea relațiilor de parafrază.

Propunîndu-și depășirea separării nete între parafraza „lingvistică" și cea „nelingvistică" sau „extralingvistică", prezentul volum confirmă, cu mijloacele analizei logice, interpretări mai vechi în care își găsesc locul multiplele ipostaze funcționale ale fenomenului analizat (Du Marsais, 1730, Fénelon, 1718, de exemplu). Contradicția fundamentală a parafrazei, transformarea progresivă a unui „același" (sens identic) într-un „celălalt" (sens diferit) se manifestă mai concret în sinonimie și rezolvarea propusă pentru acest nivel poate fi extrapolată: fenomenul sinonimic corespunde posibilității unor puncte de vedere diferite asupra aceleiași realități; stabilitatea referențială fondează nucleul semantic comun, diversitatea punctelor de vedere dă naștere semantismelor diferențiale. Opoziția între caracterizarea parafrazei în termenii identității semantice și cea în termenii echivalenței semantice este denunțată ca falsă, dat fiind că: „s'il est indéniable que les séquences linguistique ne peuvent jamais être totalement identiques (mais seulement équivalentes), en revanche il est également incontestable que, dans leur activité paraphrastique en situation, les sujets les traitent comme si elles étaint identiques : dans une telle perspective, il n'y aurait donc pas lieu d'opposer identité et équivalence, mais il faudrait au contraire distinguer, pour mieux les articuler, équivalence en langue et identification dans l'usage de la langue" (p. 57).

Pe baza unui corpus discursiv special selectat (printre care ciornele pentru un studiu asupra lui Sainte-Beuve aflate în manuscrisele lui Proust) se urmărește în ce fel diversele realizări metalingvistice ale predicației fundamentale X = Y sînt efectiv valorizate în producțiile discursive. Textele propun reformulări parafrastice — în sens larg — ale unui text sursă; activitatea metalingvistică subiacentă acestor reformulări transpare în toate cazurile și face obiectul unor demonstrații prin formalizare (p. 116 ș.u.). Este vorba de un proces de identificare dinamică, efectuată de un subiect într-o situație dată și nu de o relație de identitate impusă aprioric; parafraza se produce ca rezultat al unui anumit proces de comparare a semantismelor și de ștergere a diferențelor considerate non-pertinente. Judecata de identificare semantică poate să aibă loc la mai multe nivele de interpretare, de unde diversitatea realizărilor. În ultimul capitol, consacrat tocmai caracterizării acestor nivele, sînt distinse trei serii de procese de „anulare" emanînd de la subiectul vorbitor: primele două constituie interpretarea, reconstruirea semantismelor celor două secvențe în contact (X și Y), ultima aparține comparației /

[2] Se consideră de obicei că o frază sau un text constituie o parafrază a unei alte fraze (sau text) dacă primele reformulează conținutul celor din urmă. Autoarea se întreabă: „... comment expliquer ce qui apparaît comme une contradiction : par quel glissement incontrôlé la *reproduction* du contenu peut-elle se trasformer en *déformation* du contenu ?" (p. 9).

identificării acestor semantisme. În analiza lor detaliată (p. 127 — 170) se ține seama consecvent de principiul unității anunțat inițial: nivelele posibile de interpretare sînt considerate ca înlănțuite, de la cel specific lingvistic (legat de formă), la cel mai puțin literal, acoperind patru paliere: locutiv[3], referențial, pragmatic și simbolic. Sînt incluse în procesul global de parafrazare, cu relevarea diferențelor specifice, o multitudine de manifestări, de la restituirea a ceea ce a fost „deja spus", a „modurilor de a spune ", a sensului a ceea ce a fost spus (cu interferențe între o situație și alta), pînă la cazurile în care vorbitorul tinde către un anumit tip de restituire, pentru ca în realitate să practice un altul — exemplul pastișei —, într-un constant „du-te-vino" antrenînd expresia (care se caută pe sine) și conceptualizarea (care se precizează pe măsură ce avansează căutarea). În toate cazurile, subiectul receptor anulează distanța dintre semantismul produs / reconstruit și semantismul vizat, situație sistematizată prin reprezentarea formalizată de la p. 149, care surprinde un dublu proces de recunoaștere (pentru X și Y) și de reformulare parafrastică, în funcție inclusiv de contextul în care se produce enunțarea.

Finalul lucrării, semnalînd existența unui ansamblu de procedee care prin subiectul receptor reconstruiește referentul vizat (conform unor parametri situaționali extralingvistici: imaginea despre sine, despre celălalt, credințe, reprezentări), lărgește promițător perspectiva cercetării.

Acuratețea analizei și, nu în ultimul rînd, cele peste 150 de titluri de referință din bibliografie conduc la a vedea în afirmația conform căreia „le caractère préconscient de l'activité paraphrastique serait en oeuvre dans *tout processus énonciatif*, c'est-à-dire dans tout processus de production ou de reconnaissance de séquences linguistiques par des énonciateurs" (p. 172) un obiectiv ambițios, spre atingerea căruia volumul de față este un prim pas.

Oana Popârda
Facultatea de Filologie
Iași, Calea 23 August, nr. 11

„DACOROMANIA", Jahrbuch für östliche Latinität, nr. 5, 1979—1980, herausgegeben von Paul Miron, Verlag Karl Alber, Freiburg / München

Anuarul „Dacoromania" este, în intenția inițiatorului său, profesorul Paul Miron, nu numai un omonim ci și un continuator al importantei publicații științifice clujene, apărută sub conducerea lui Sextil Pușcariu între 1921 — 1948. Prezenta publicație este strîns legată de activitatea societății științifice „Mihai Eminescu" din Freiburg, centru universitar în care istoria, cultura și limba română se bucură de un interes științific deosebit. Primul număr al anuarului a apărut în 1973 și a reunit contribuțiile la cel de-al IX-lea Colocviu al Societății „Mihai Eminescu", cu tema *Dazien nach dem Edikt von Aurelian (271) und die Entstehung des Rumänischen*. Numărul 2 a avut ca temă centrală viața și opera lui D. Cantemir (lucrările celui de al X-lea Colocviu); următoarele numere, renunțînd la gruparea tematică strictă, publică lucrări de istorie, arheologie, cultură, lingvistică, folclor și etnologie românească semnate, alături de savanți străini, de nume prestigioase ale științei românești: A. Armbruster, V. Arvinte, A. Avram, M. Caragiu-Marioțeanu, P. Caraman, V. Cândea, N. Constantinescu, V. Cosma, Al. Duțu, I. Donat, N. Gostar, Vl. Iliescu, D. Moldovanu, M. Moraru, P. Miron, M. Malița, E. Papu, C. Poghirc, Ș. Papacostea, M. Petrescu-Dîmbovița, M. Pop, D. Pop, Al. Rosetti, I.I. Russu, N. Stoicescu, Ș. Stati, R. Teodorescu, D. Tudor, R. Vulpe, Al. Zub.

Apărut în 1983, numărul cinci al anuarului este dedicat în întregime profesorului Eugenio Coseriu, ca omagiu la împlinirea (27 iulie, 1981) a vîrstei de 60 de ani. Acest număr vine în continuarea celor cinci volume omagiale *Logos semanticos*, oferite de discipoli și prieteni și conține cîteva din lucrările pregătite pentru Colocviul omagial care trebuia să se țină la Iași. *Cuvîntul înainte*, semnat de Paul Miron, jalonează, într-un ton aniversar, etapele devenirii zbuciumate dar spectaculoase a ilustrului savant de origine română. Amploarea ariei de preocupări a lingvistului se vădește și din bibliografia operei sale, întocmită de Jens Lüdtke și Manfred Ringmacher

[3] Termenul este preferat întrucît limitele judecății de parafrază includ, ca semantisme lingvistice, semantisme de mai multe categorii și, în paralel, limitele cîmpului „lingvistic" se deplasează o dată cu progresele generale în analiza comunicării prin limbaj natural.

În urma investigațiilor de arhivă și a consultării publicațiilor epocii, Z. Singeorzan delimitează, în articolul *Poezie și cultură*, începuturile literare ale adolescentului și tînărului Coseriu, marcate de neliniștea efervescentă care-l va caracteriza întotdeauna, locul său în climatul cultural ieșean creat în anii '39—'40 în jurul lui G. Călinescu și al *Jurnalului* său *literar*, unde Coseriu publică poeme, articole, recenzii și eseuri de critică literară. Este reprodusă, alături de cîteva fotografii după documente de arhivă, și teza de examen, *Forme verbale cu valoare stilistică*, lucrare în care se manifestă o surprinzătoare maturitate de gîndire și o mare ușurință a disocierilor la tînărul student de 19 ani.

Tematica diversă a lucrărilor conținute în acest volum acoperă cîteva din multiplele sfere de preocupări ale lui E. Coseriu : semantică, teoria limbajului, gramatică istorică și dialectologie, estetică a limbajului, istoria culturii, literatură.

Silvio Elia, unul dintre discipolii sud-americani ai savantului, ne oferă un compediu al concepției semantice coseriene (*Para una semantica coseriana*), evidențiind originalitatea sa între reprezentanți ilustri ai semanticii filosofice (B. Russel, G. Frege, C. K. Ogden și I.A. Richards) sau ai celei lingvistice (J. Trier, St. Ullmann, B. Pottier, A. Greimas, L. Prieto, E. Nida, U. Weinreich). Teoria semantică a lui E. Coseriu s-a impus în lingvistica contemporană prin soliditatea absolută a argumentării teoretice și prin calitățile ei metodologice, ca fundament al unei practici a sensului care interesează în egală măsură lexicologia și lexicografia, istoria limbii, poetica și stilistica. În lucrarea sa de sinteză *Gramatica, Semantica, Universales*, Madrid, 1978, Coseriu își sistematizează studiile și articolele publicate în ultimele două decenii. Aici el distinge, în cadrul semanticii limbajului, o semantică culturală și una propriu-zis lingvistică. În interiorul semanticii lingvistice, concepția coseriană propune o *semantică a discursului* (semiotica literară), al cărei obiect este o lectură transfrastică, și o *semantică a limbii*. În sfera ultimei discipline, Coseriu disociază între o *semantică filologică* (care e o semantică a textului, preocupată de comentariul interfrastic) și o *semantică gramaticală*, avînd în vedere nivelul intrafrastic. În interiorul acesteia din urmă se distinge o *semantică morfologică* (a cărei unitate de sens este *gramemul*) și o *semantică lexicală* (avînd ca unitate minimală *lexemul*). Semantica lexicală, unde contribuțiile coseriene sînt masive și hotărîtoare, cunoaște două aspecte : unul preocupat de *clasificarea categorială* a cuvintelor și altul care adoptă *perspectiva referențială*, în cadrul căreia cercetarea semantică se orientează, pe de o parte, spre delimitarea cîmpurilor lexicale ca structuri paradigmatice și, pe de altă parte, spre analiza componențială a lexemului. Însoțit și de trei reprezentări grafice sugestive, articolul lui Silvio Elia poate servi ca o bună introducere în complexa problematică a semanticii coseriene.

Apărut postum și fiind, probabil, ultima lucrare tipărită a cunoscutului sanscritolog Sergiu Al. George, articolul *On Negativ Compounds: a Paralell between Panini and Aristotle* preia din volumul *Limbă și gîndire în cultura indiană*, 1976, un comentariu de interes interdisciplinar, logic, lingvistic, cultural. Cei doi titani, care ocupă poziții similare în cadrul culturilor lor, sînt puși în paralel în legătură cu concepția lor despre implicațiile logico-lingvistice ale „termenilor compuși" de tipul „non—A". Observînd că interpretarea gramaticianului indian este necunoscută și, prin urmare, neluată în seamă nici în studiile privitoare la filosofia indiană, nici în cele despre problema negației în general, Sergiu Al. George relevă quasi-identitatea de concepție între Panini și logica modernă europeană. Ceea ce aceasta din urmă a obținut prin revizuirea lui Aristotel abia la sfîrșitul sec. al XIX-lea, Panini enunțase, pornind de la structurile lingvistice ale sanscritei, încă din sec. IV î.e.n. Pentru Aristotel, nume compuse de tipul *non-om* au valoare de indeterminare, deoarece nu le corespunde o anumită referință ; această concepție a dominat logica europeană pînă la Kant, inclusiv. În schimb, în rigurosul sistem al clasificărilor gramaticale paniniene, particula negativă *nan* este definită ca un *determinans* al numelui ; aparținînd subclasei determinantelor descriptive, particula negativă ocupă față de nume o poziție similară oricărui atribut opozițional. În consecință, spre deosebire de Aristotel, care vorbea de indeterminare, compusul negativ este, la Panini, tot atît de determinat ca și orice compus al clasei sale. Particula negativă este concepută de Panini mai cuprinzător, „într-o dialectică în care alteritate și asemănare ocupă un loc egal".

Lauri Seppänen, *Sistem, Norm und Rede bei der Beschreibung der Komposita*, efectuează o descriere a substantivelor compuse ale limbii germane, din punctul de vedere al cunoscutei trihotomii coseriene.

Articolul lui Detlev Fehling, *Infinitive im Genitiv mit finalem Sinn, ein Beispiel für Lehnsyntax in der Alten Welt*, urmărește o structură sintactică tipică, construcția cu sens final verb—substantiv în genitiv, în limbile latină, greacă și akkadiană.

Constantino Minas (*Il significato dei toponimi greci composti*) își propune să discute semnificatul toponimelor grecești compuse, pornind de la distincția coseriană între *semnificat* (Bedeutung) și *denotat* (Bezeichnung). Observînd că structural, în toponimele grecești compuse,

al doilea termen este substantiv, în vreme ce primul diferă în funcție de semnificatul general al compusului, autorul aplică, în domeniul toponimiei, distincția făcută de Coseriu în legătură cu substantivele compuse comune, disociere care se referă la inexistența unui paralelism între semnificat și denotat și între semnificat și forma gramaticală sau raporturile sintactice ale componenților. După ce exemplifică diferitele tipuri de toponime stabilite pe această bază, Constantino Minas conchide că fenomenul compunerii urmează, cît privește raportul dintre cuvînt și semnificatul său, același mecanism, atît la toponime cît și la apelative.

În articolul *Contribuții etimologice* : **brudiu, brudă**, Vasile Arvinte rezolvă etimologia, considerată în general necunoscută, a adjectivului *brúdiu (brudiu, brudiv)* și a familiei sale, *brudatec, brudiesc, brudiește, brudnic*, cu atestări în limba veche și bine reprezentat în nordul ariei dacoromâne. V. Arvinte respinge întemeiat încercările de explicare care s-au dat (K. Loewe : *brudiu* < lat. *brutus* — mari dificultăți semantice și fonetice ; A. Scriban : *brudiu* < ucr. *brudij* — se opune marea diferență semantică și larga răspîndire teritorială a cuvîntului românesc ; Al. Ciorănescu : *brudiu* < *a brodi* „a vorbi prostii" — explicație greu de acceptat întrucît pleacă de la sensul al doilea al cuvîntului, „copilăros, naiv, necopt (la minte), fără judecată", care derivă, în realitate, din sensul prim „tînăr, crud, fraged, nevîrstnic, minor") și consideră că adjectivul *brudiu* a apărut în cadrul lexicului românesc, prin dezvoltarea metaforică a adjectivului derivat inițial de la substantivul *brudă*, numele unui pește mic și iute. Deși are o zonă de circulație restrînsă, în Munții Apuseni, *brudă* a fost considerat, potrivit explicației lui Giuglea—Ivănescu, un cuvînt foarte vechi, din fondul autohton (în pofida dificultății fonetice a menținerii grupului *-br-*). De la *brudiu* „care se referă la brudă" s-a putut ajunge ușor la sensul „vioi, zglobiu", pentru ca mai tîrziu să apară sensurile actuale ale cuvîntului în cauză. Demonstrația lui V. Arvinte verifică afirmația lui E. Coseriu, după care este posibil ca un termen aparținînd unei „nomenclaturi populare" să intre în opozițiile semantice ale limbii, încetînd să mai fie pur „terminologic".

Prin prelucrarea unui bogat material, Constantin Frâncu își propune, în lucrarea *Formele verbale și pronominale cu î protetic în limba română*, să stabilească cronologia unei inovații de fonetică sintactică, prin aplicarea a două criterii : a) apariția fenomenului de proteză a formelor pronominale atone în secolul al XIII-lea (Meyer-Lübke) și b) amuțirea lui *ŭ* final în același secol (Al. Rosetti). Întîlnirea acestor două fenomene, afirmă Constantin Frâncu, determină apariția lui *î* ca vocală de susținere în locul lui *u* final (ex. *cîndu-l.aduse* > *cînd îl aduse*). Că lucrurile s-au petrecut așa, se dovedește prin faptul că hărțile ALR atestă forma intermediară de proteză a lui *î*, în zonele care păstrează pe *ŭ* final. Fenomenul trebuie să se fi petrecut între secolele al XIII-lea și al XVI-lea, cînd începe să fie atestat în texte. Se pare că inovația a apărut în Moldova, întrucît textele de aici îl atestă cu o frecvență mai mare, și s-a generalizat în graiurile dacoromâne, impunîndu-se apoi ca normă a limbii literare. Caracterul de inovație tîrzie, care nu aparține limbii române comune, este argumentat și prin apariția sa în aromână după secolul al XVIII-lea, cunoscîndu-se caracterul mai conservator al acestui dialect, care l-a păstrat mai mult timp și pe *u* final. În încheiere, Constantin Frîncu arată că, alături de fixarea ca morfem a prepoziției *pe* la acuzativul obiect direct, impunerea protezei lui *î* este un pas important în crearea topicii relativ libere a limbii române.

Plecînd de la opinia lui Em. Vasiliu, după care, în graiurile care cunosc palatalizarea labialelor, există un tip special de flexiune nominală, a cărei paradigmă se realizează prin opoziții consonantice de tipul */p/ ~ /k'/* ca în */lup/ ~ /luk'/*, Andrei Avram invocă, în articolul *Aspects morphonologiques de la palatalisation des labiales dans les parlers daco-roumains*, opoziții consonantice precum */s/ ~ /ʃ/ — /urs/ ~ /urʃ/*, sau */k/ ~ /č/ ~ /sak/ ~ /sač/* din graiurile nepalatalizante, afirmînd că tipul de flexiune nominală în discuție, bazat pe opoziții consonantice necondiționate la nivel fonetic prin desinențe, există și în graiurile care nu cunosc palatalizarea. Acest tip de opoziții consonantice se manifestă, după opinia lui A. Avram, în toate graiurile dacoromâne, numai în măsura în care sînt condiționate de context, avînd , prin urmare, un caracter morfo-fonologic. Singura inovație morfo-fonologică a graiurilor palatalizante o reprezintă, după A. Avram, alternanțele de tipul */„zero"/ ~ /consoană/* ca în */lup/ ~ /lupk'/*, unde, prin prezența labialei *p* în ambele forme, avem de a face cu opoziția */„zero"/ ~ /k'/*.

Un interesant studiu de didactică aplicată la înțelegerea limbajului poetic (*The Science of Speaking and Speach as Creative Art*) aparține profesoarelor moscovite Olga Ahmanova și Velta Zadorovna. Distingînd între „science of speaking" (achiziționarea unei limbi străine prin aplicații și exerciții) și „speach as creative art" (realizarea estetică a limbajului), autoarele se întreabă dacă este posibil să se instituie un proces didactic al „învățării" limbajului poetic, proces în egală măsură fundamentat și eficient ca și cel corespunzător aspectului comun al unei limbi străine. În distincția „poetic" — „non-poetic", autoarele adoptă aserțiunea coseriană con-

form căreia limbajului poetic nu poate fi redus nici la funcția poetică, nici la o formă a limbii definită ca „limbaj + funcție poetică" ; nefiind nici o simplă deviație de la „limba curentă", limbajul poetic apare ca „cea mai înaltă formă a limbii", nivelul ei creativ. Este citată, în ordinea demonstrației, și teza lui G. O. Vinokur (1959), după care sensurile directe, cognitive ale cuvintelor și cele poetice sînt inextricabil legate între ele, primele funcționînd ca „inner forms" pentru celelalte, de vreme ce sensurile poetice nu au un plan al expresiei propriu. Asimilînd și criteriul structural mukařovskyan, autoarele propun, în scopul orientării hermeneutice a studenților spre valorile creative ale limbajului, considerarea următoarelor nivele ale operei literare : a) *nivelul semantic* : fiecare operă literară este alcătuită din unități care sînt părți ale sistemului emic al limbii (cf. accepția termenului la K. L. Pike : „ansamblu privit din perspectiva funcțiilor sale culturale"); b) *nivelul metasemiotic* : unitățile lingvistice dobîndesc, în interiorul unui text, sensuri „poetice" noi sau conotații ; c) *nivelul metametasemiotic* : cel care îi permite autorului să dea o formă intențiilor sale estetice. Autoarele declară că au verificat, ca profesoare de limba engleză, utilitatea sistemului propus.

În scopul definirii coordonatelor unui stilistici sistematice, Dragoș Moldovanu (*Premise ale unei stilistici structurale diacronice*) se sprijină pe analogia cu domenii lingvistice în care investigația structurală a dus la rezultate definitive, unanim acceptate (în special cu fonologia), practicînd același tip de demers metodologic aplicat cu succes de E. Coseriu în fundamentarea unei semantici diacronice structurale (cf. Eugenio Coseriu, *Pour une sémantique structurale diacronique; TraLiLi*, nr. 1, Strasbourg, 1964). Considerînd recuperabil conceptul retoric de *procedeu* stilistic, D. Moldovanu face o critică întemeiată contextualiștilor, în special lui M. Riffaterre, care îi atribuie contextului un rol hotărîtor în constituirea semnificației estetice. În concepția lui D. Moldovanu, procedeul retoric se definește ca *stilem*, unitate funcțională minimă la nivel stilistic, supraordonată categoriilor lingvistice. În consecință, stilul este conceput nu ca o abatere de la normă, ca în stilistica structurală jakobsoniană, ci ca o opoziție față de normă, în cadrul unor relații structurale reciproce. Contextul este considerat, prin urmare, ca un factor structurant în plan sintagmatic și nu ca element al unei structuri paradigmatice (Riffaterre). Disocierea permite abordarea diacronică a stilului, prin transformarea sa dintr-un concept static, abordabil numai sincronic, într-un concept dinamic, pe baza *randamentului funcțional*, concept sugerat de analiza fonologică a lui A. Martinet. Profitabilă se dovedește pentru intențiile teoretice ale autorului, adoptarea modelului lingvistic coserian al cunoscutei trihotomii, *sistem—normă—vorbire*. La nivelul sistemului, caracterul structurant al stilemului se definește prin constanța diacronică a funcțiilor sale; pentru celelalte nivele, D. Moldovanu propune noi concepte. Prin *calități*, autorul înțelege o manifestare în stil a ideilor estetice ale unei școli, a unui curent sau a unui autor, ceea ce presupune constituirea unui *cod retoric* tipic, caracterizat prin modalități preferențiale de tratament al stilemului respectiv. Aceste calități ale stilemului sînt înțelese ca niște constante sincronice. la nivelul normei socio-culturale. La nivelul normei individuale, a „idiostilului", factorul structurant este *valoarea*, concept prin care D. Moldovanu înțelege, în spirit coserian, o amprentă a originalității expresive a artistului. În sfîrșit, la nivelul textului, descrierea pune în evidență *nuanțele* stilemului, singurele elemente structurale variabile în funcție de context. Modelul propus vădește coerență prin aceea că permite o abordare sistematică, noncontradictorie a fenomenului stilistic și a fost verificat de autor în cercetarea unor structuri sintactice tipice prozei lui D. Cantemir.

În eseul *Poesia y silencio*, subintitulat *Aproximaciones semioticas a una problematica difusa*, Lisa Block de Behar circumscrie semnificațiile și implicațiile semiotice multiple ale *tăcerii* ca act metafizic, motiv și stare poetică, dar și ca element al limbajului în accepția coseriană, de „suspendare intențională a activității verbale", cu funcție semnificativă în context verbal.

Tot sferei largi a esteticii limbajului i se circumscrie și eseul lui Alexandru Călinescu, *Le code onomastique dans „Les faux monnayeurs" d'André Gide* ; autorul adoptă în comentariul său asupra personajelor gidiene teza potrivit căreia numele oricărui personaj literar este motivat, participînd ca atare la literaritatea textului, prin importanța sa în structura semnificativă, prin poziția în discurs etc. (Afirmația, trebuie specificat, este valabilă doar cît privește limbajul artistic, întrucît, după cum a arătat E. Coseriu, *Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes*, în *Strukturelle Bedeutungslehre*, Darmstadt, 1978, p. 195, numele proprii „ca lexeme individualizate nu intră în nici o opoziție lexematică", nefiind, prin urmare, structurabile la nivelul limbajului comun). În același timp, apelativele personajelor corespund și unui „cod cultural" condiționat istoric și social (vîrstă, statut social și național etc.) care determină distribuția în text a diferitelor categorii de nume proprii. Al. Călinescu vorbește și de o „normă de numire" (*norme d'appelation*) justificată de sistemicitatea numelor proprii, dar pe care nu o definește cu suficientă claritate, în raport cu sistemul avut în

vedere, cel al numelor proprii din romanul gidian. Se remarcă în schimb finețea analitică a disocierilor legate de „exigența motivării" numelor personajelor.

În discuția asupra folosirii diminutivelor în poezia românească (*Les diminutifs dans la poésie roumaine du XIXe et XXe siècle*), Elsa Lüder pleacă de la universaliile lingvistice ale procesului diminutivării, pe care le aplică la caracteristicile limbii române. Autoarea observă că, pe cînd la scriitorii mai vechi (Văcărești, Conache, Alecsandri, Bolintineanu, Alexandrescu și chiar la Eminescu) procedeul diminutivării era utilizat mai ales pentru necesități formale (sonoritate, ritm, rimă), la poeții secolului XX acest procedeu are mai ales funcția de precizare a nuanțelor semantice.

Articolul *Albinele și „Învățăturile" lui Neagoe Basarab* al Cătălinei Velculescu încearcă să circumscrie sursele unui motiv literar și valențele sale metaforice, etice și culturale, căutînd să justifice „noi consonanțe europene în scrierea voevodului de la Tîrgoviște".

Date privitoare la intensa circulație a cărții coresiene în tot spațiul românesc și la rolul ei unificator ca factor conștient de apropiere culturală a tuturor românilor aduce Octavian Schiau (*Coresi în spațiul românesc medieval*).

Sumarul anuarului este întregit de contribuțiile a doi cunoscuți istorici. Fixîndu-i poziția între diversele viziuni filosofice moderne asupra timpului și istoriei (Bergson, Heidegger, existențialiștii), Al. Zub (*Réflexions sur la durée chez Vasile Pârvan*) explicitează concepția pârvaniană asupra duratei istorice, așa cum se constituie ea în *Idei și forme istorice* și *Memoriale*, dar luînd în considerare și reflecții disparate din alte lucrări, mai ales din monografia *M. Aurelius Verus Caesar* și din *Meditații*. Comentatorul pune în evidență elementele centrale ale concepției lui Pârvan, tragică în esența sa : „imperativul etic" de sorginte stoică, proiectarea istoriei umane pe un orizont cosmic, aspirația omului spre imortalitate ca sens al istoriei, conceptul de continuitate între legitățile istorice ale materiei și cele ale omului și, mai ales, *ritmul*, în calitate de categorie primordială a gîndirii pârvaniene.

Valorificînd rezultatele descoperirilor arheologice și ale istoriografiei românești din ultimele două decenii, precum și propriile cercetări de istoria culturii românești timpurii, Răzvan Teodorescu (*Romans, Roumains, migrateurs et la civilization byzantine au Bas-Danube (V^e — XIe siècles)*) aduce în discuție, pe lîngă vocația sintetică a culturii românești, și calitatea de adevărat „coridor cultural" a zonei Dunării de Jos, coridor care, prin conservarea tradițiilor culturale romane la toate palierele vieții sociale, a constituit un important vehicol al formelor culturale de la sud spre nordul Europei, funcție îndeplinită deopotrivă după epoca de formarea statelor feudale românești dar și, în mod neîntrerupt, în toate secolele anterioare.

Prin acest al cincilea volum, publicația freiburgheză își consolidează prestigiul, cîștigat deja încă de la primele numere, în rîndul tuturor celor interesați de problemele lingvistice și cultural-istorice românești.

Eugen Munteanu
Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor Iași, str. Codrescu, nr. 2

„TRAVAUX DE LINGUISTIQUE ET DE LITTÉRATURE", XX, 1, Linguistique — Philologie — Stylistique, Strasbourg, 1982

Numărul jubiliar, care marchează cel de-al douăzecilea an al apariției revistei din Strasbourg, conține o succintă dare de seamă a cunoscutului lingvist George Straka, directorul publicației.

Studiile cuprinse în acest tom sînt semnate de lingviști din mai multe centre ale Europei.

O elevată sinteză, alcătuită de Paul Imbs — reputat lexicolog și lexicograf francez — tratează chestiuni legate de statutul limbii franceze ca limbă de cultură (*Le français langue de culture*). Sînt luate aici în discuție probleme referitoare la însușirea, funcționarea și rolul social al limbii. Limba conține, notează autorul, o sumă de *norme* (care alcătuiesc pentru lingvist *sistemul*) articulate într-o *ordine*. Imbs consideră că orice limbă naturală (oricît de primitivă) se caracterizează printr-un nivel al *inculturației primare* (*enculturation primaire*), prin care această ordine este reglementată empiric. Ca să devină o limbă de cultură însă, oricărei limbi trebuie să-i fi propriu și un palier al *inculturației secundare* (*enculturation secondaire*). Acest al doilea palier, rezultat al acțiunii ordonatoare a spiritului uman, constituie obiectul propriu-zis al studiului său.

Urmărind rolul academiilor, saloanelor, gramaticilor și dicționarelor în perfecționarea și impunerea limbii franceze culte, limbă constată, în cinda acestei activități îndelungate și laborioase de rafinare, menținerea unui caracter evaziartizanal al limbii, caracter augmentat de surplusul realizat din rațiuni estetice și artistice (care s-ar putea institui într-un al treilea palier). În lumina faptelor discutate, autorul remarcă, pe de o parte, faimoasa claritate a francezei, inteligibilitatea, precizia și proprietarea sintactică și, pe de altă parte, caracterul ambiguu al redării ortografice, permanentele confruntări dintre fenomene conservatoare și fenomene novatoare, toate faptele dominate însă de virtuțile francezei sub aspectul clarității lexicale și de echilibrul intern al acestei limbi, care nu-i conferă doar statutul de simplu instrument utilitar, ci o relevă ca un produs al preocupărilor constante ale spiritului.

Paginile revistei mai cuprind și un însemnat număr de studii orientate spre alte probleme lingvistice. Romanistul german Peter Wunderli analizează modelele de intonație specifice limbii franceze, iar contribuțiile din domeniul gramaticii sînt semnate de o serie de lingviști tineri : Charlotte Schapira (construcțiile de tipul verb+complement direct), Nelly Andrieux, Michèle Perret și Jean-Claude Chevalier (acesta cercetează, pe baze contrastive, sistemul pronominal din spaniolă și franceză).

Cîteva analize realizate în manieră lexicografică sînt întreprinse de Gille Roques asupra unor sintagme și cuvinte, făcîndu-se ample comentarii referitoare la circulația, vechimea și etimologia elementelor lexicale discutate.

Filologia, întotdeauna bogat reprezentată în paginile revistei, este prezentă prin studiul asupra unor texte vechi franceze din secolul al XII-lea (Robert Taylor), prin observațiile privind performanțele unor traduceri franceze din opera lui Caesar realizate în secolul al XVI-lea (Claude Buridant), prin analiza unor note rămase de la Alfred de Vigny (Yves Lettir).

Pierre Swiggers cercetează o problemă de metalimbaj, analizînd termenul *valoare* cu accepțiunile din lingvistică, începînd cu opera abatelui Gabriel Girard (mijlocul secolului al XVIII-lea) și pînă la cea a lui Ferdinand de Saussure.

Ioan Oprea
Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
Iași, str. Codrescu, nr. 2

„REVUE ROMANE", 18, (1, 2). Copenhaga, 1983

Publicația semestrială a romaniștilor danezi, „Revue Romane", reunește studii de lingvistică și analiză literară, orientate cu precădere către domeniul reprezentat de limba franceză.

În sectorul lingvistic, se remarcă articolul semnat de Kjell-Åke Gunnarson, care cuprinde detalieri analitice, pe baze generativ-transformaționale, în tentativa găsirii unei soluții generale pentru structurile predicative, precum și studiul de sintaxă al lui David Gaatone, consacrat „dezagreabilului", adică abaterilor („violențelor") sintactice, studiu care oferă o viziune amplă asupra problemei prin numeroasele referiri la domeniul semantic.

Peter Wunderli oferă concluziile unei cercetări asupra comportamentului intonațional al secvențelor inițiale și finale, oarecum exterioare complexului textual, iar Michael Herslund analizează construcțiile pasive din vechea franceză.

Situații specifice oferite de alte limbi romanice sînt prezentate în studiul asupra unor relații sinonimice din limba catalană, semnat de Lars Lindvall.

Articolele de exegeză literară, foarte adesea conținînd observații stilistice, sînt consacrate operei unor scriitori francezi mai mult sau mai puțin cunoscuți: Michel Leiris, Baudelaire, Breton, Mallarmé, Gautier, Alain-Fournier, Balzac.

Revista daneză conține și secțiuni extinse de discuții și recenzii, consacrate domeniului filologico-lingvistic, între care și recenzii ale unor lucrări de lingvistică românească (*Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* ; Alf Lombard, Constantin Gădei, *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine*).

Ioan Oprea

„ÉTUDES ROMANES DE BRNO", vol. X, Univerzita „J. E. Purkyně", Brno, 1979

Un conținut variat și de un apreciabil nivel științific prezintă sumarul vol. X al publicației de romanistică a Universității din Brno. În special în domeniul semanticii sînt cunoscute contribuțiile acestei școli în cadrul romanisticii actuale.

Otto Duchâček, reputat semantician, publică aici un dens studiu, *Synonimie en terminologie*, în care, sprijinindu-se pe exemple din franceză, sistematizează atît probleme ale semanticii lexicale cît și ale celei gramaticale. În prima parte a lucrării, autorul distinge următoarele tipuri de sinonime: a) *sintactico-frazeologice*, b) *expresive*, c) *funcționale*, d) *speciale* și e) caracterizate de *culoare locală, dialectală* sau *arhaică*. Restringînd sfera cercetării la domeniul terminologiei științifice, unde sinonimia se manifestă în ciuda tendinței spre monosemantism a limbajului științific, O. Duchâček discută următoarele *surse ale sinonimiei* terminologice: 1) tendința specialiștilor din diferite domenii de a inventa termeni mai adecvați decît cei existenți; 2) împrumuturile din limbile străine, latină și greacă; 3) calcurile; 4) derivatele morfologice; 5) dubla sau multipla denominare bazată pe două sau mai multe mărci diferențiatoare (ex. fr. *touche=bouton d'appel*); 6) tendința de economie; 7) reputația sau popularitatea unui obiect nou apărut în realitatea obiectivă. Ultima parte a lucrării aduce bogate exemplificări romanice pentru diferitele clase de sinonime morfologice sau sintagmatice.

Pornind de la organizarea semiotică a traducerii, Ružena Ostrá se referă, în articolul *L'interprétation sémantique dans la traduction*, la implicațiile în procesul traducerii ale fenomenului, descris de E. Cassirer, de organizare specifică, prin concepte, a realității extralingvistice de fiecare comunitate de limbă; autoarea este de părere că echivalarea termenilor aparținînd la două limbi diferite trebuie precedată de analiza semică a unităților lexicale respective și propune, spre exemplificare, o comparație între sistemul verbului în franceză și în cehă.

În articolul *Contribución a la clasificación semántica del adjectivo en el español*, Lubomír Bartoš propune, după o critică a clasificărilor, insuficiente și contradictorii, existente în gramaticile spaniole, un criteriu logico-semantic, plecînd de la premiza că adjectivul exprimă o notă din conținutul noțional al substantivului. Se propune următoarea clasificare a adjectivului în limba spaniolă (tipologie, în linii mari, valabilă prin gradul ei de generalitate, și pentru celelalte limbi romanice): 1) *adjective calificative*: a) *apreciative* (sau *cantitative*) — „se caracterizează prin subiectivitate și relativitatea calificării, ceea ce permite gradarea" (ex: *prost, inteligent, harnic*); b) *absolute* — „semnalează o calitate care este concepută ca obiectivă, nepermițînd gradarea" (ex: *mut, orb*) și 2) *adjective relaționale* — „nu exprimă note prin sine ci le derivă din alte cuvinte, mai ales substantive" (ex.: *metalic, școlăresc*).

Asupra fenomenului de folosire preferențială a viitorului în locul condiționalului la scriitorii francezi ai secolului al XX-lea și a implicațiilor lui stilistice își îndreaptă atenția Zdeňka Stavinohová (*Quelques remarques à propos de l'emploi du conditionnel-temps et du futur*). Punctul de plecare al autoarei este afirmația lui P. Imbs, referitoare la o „criză" a folosirii condiționalului în franceza actuală.

Două din lucrările cuprinse în acest volum (Jaroslava Pačesová, *Regolarità generali nell'apprendimento del sistema fonologico* și Zuzana Wotkeová, *Aspetti fonetici del linguaggio infantile*) sînt orientate, dintr-o perspectivă structural-funcțională, asupra caracteristicilor fonologice și fonetice ale procesului de învățare a limbii materne de către copii preșcolari.

În sumarul variat al volumului mai remarcăm și o transpunere în termenii teoriei informației a unei probleme de stilistică (Eva Spitzová, *La „perspectiva funcional de la oración" y la teoría de la información*), două studii de retorică (Jaroslav Fryčer, *Le narrateur à la première personne dans le roman français d'aujourd'hui*; Jiří Šrámek, *Un aspect du style de Marguerite Duras — la simplicité et la rhétorique*) și un articol despre relațiile culturale ceho-italiene (Jaroslav Rosendorfský, *Trei libri di reminiscenze italiane*).

Între cărțile recenzate semnalăm și două volume românești: Anca Giurescu, *Les mots composés dans les langues romanes*, Mouton, 1975, și G.I. Tohăneanu, *Dincolo de cuvînt*, București, 1976.

În ansamblu, volumul lasă o bună impresie, îndreptățind aprecierile de care se bucură de cîțiva ani cercul de romaniști din Brno.

Eugen Munteanu

„LINGUISTICA", XXII, Ljubljana, 1982

Numărul XXII al revistei „Linguistica", publicație apărută sub asuspiciile Centrului național de cercetare științifică din Slovenia, conține studii și articole de gramatică descriptivă și istorică, dialectologie, etimologie, lingvistică generală, stilistică, aparținînd unor specialiști sloveni dar și străini.

Volumul se deschide cu un amplu studiu critic, *Alcune osservazioni sul „retoromanzo"* (p. 3—64), în care cunoscutul romanist Giovan Battista Pellegrini examinează stadiul actual al cunoașterii retoromanei, cu referiri speciale la presupusa unitate a graiurilor ladine și la interferențele lingvistice ale acestei limbi cu dialectele italiene vecine. Alt articol de romanistică, semnat de Pavao Tekavčić, *Indirizzi attuali nel dominio istroromanzo*, este, potrivit afirmației autorului său, prima tentativă de aplicare asupra dialectelor italiene din Istria a unei metode moderne de investigație, care îmbină „pragmalingvistica", sociolingvistica și lingvistica textuală.

Tradițiile structuraliste ale lingvisticii slovene sînt reliefate, cu o privire specială mai ales asupra teoriei părților de vorbire, de Jože Toporišič în articolul *Strukturalismus in der Slovenistik*.

Interesant ca demonstrație ni se pare studiul *Remarques sur le „ut concessif" du latin et les origines de la relative concessive*, aparținînd Roxanei Iordache ; autoarea rezolvă, după părerea noastră în mod just, controversata problemă a conjuncției *ut* cu valoare concesivă din limba latină. Respingînd argumentat tezele anterioare, care considerau construcțiile cu *ut* concesiv „finale în sens restrîns" (A. Draeger , O. Riemann), „condiționale ipotetice" ((J. Collart), consecutive (J. R. Madvig, R. Kühner și C. Stegmann), pe cele care îi explicau originea parțial prin propozițiile finale și parțial prin vechea parataxă deziderativă sau optativă (Fr. Stolz, J. H. Schmalz, J. B. Hoffmann, M. Leumann, A. Szanyr, A. Tovar), precum și teoria lui Ernout — Thomas, care consideră propozițiile în cauză „construcții în raport de sens cu propozițiile condiționale", Roxana Iordache demonstrează, prin analiza amănunțită a unui amplu material ilustrativ (excerptat din marii clasici, mai ales) că *ut* concesiv își are originea într-un *ut* comparativ, cu atît mai mult cu cît și principalele concesive se bazează pe ideea de comparație. Intens folosit și considerat un fel de marcă a latinei elegante în epoca clasică, *ut* concesiv, supraîncărcat de valori și incomod din cauza volumului fonetic redus, dispare în epoca tîrzie și este înlocuit în limbile romanice de urmașii conjuncțiilor *si, dum, quamdiu, quod*.

Într-o notă comparativă, Pierre Swiggers explică evoluția semantică-funcțională a adverbului armean *isk* de la sensul modal „într-adevăr" către cel temporal „imediat", prin comparație cu latinul *rectus* și vechiul saxon *reht*.

Un caracter comparativ are și studiul lui Momčilo Savić, *Aspektualnost i temporalnost u iskazivanju prošlosti i pretprošlosti u slovenskim i neslovenskim jezicima* („Aspectualitate și temporalitate în exprimarea categoriei de anterioritate în limbile slave și în cele ne-slave") ; prin compararea limbilor sîrbocroată și italiană, autorul reargumentează un fapt cunoscut și anume că, pe cînd limbile romanice au conservat conjugarea bazată pe forme temporale, cele slave au înlocuit sistemul temporal printr-unul aspectual.

Alți autori studiază probleme de interferență lingvistică sloveno-italiană (Fedora Ferluga-Petronio), apreciază rezultatele încercării de apropiere între reprezentanții sintaxei funcționale și a celei generativiste (Darja Globevnik), discută legăturile prepoziționale între verb și substantiv în italiană (Irena Lipovec) sau efectul stilistic al elipsei pronumelui-subiect în povestirea *Tezeu* de André Gide (Breda Cigoj-Leben).

O notă etimologică a lui Anton Grad explică oronimul sloven *Nanos* prin numele italian al muntelui, *Nason*, supus metatezei $s—n > n—s$.

O substanțială secțiune de recenzii încheie sumarul acestui număr al reputatei publicații științifice iugoslave.

Eugen Munteanu

DIE SPRACHE DER ÄLTESTEN BUDDHISTISCHEN ÜBERLIEFERUNG (Symposion zur Buddhismusforschung, II), hrsg. von Heinz Bechert, în „Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen", Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen, 1980, 193 p.

Volumul cuprinde textele comunicărilor ținute în cadrul celui de al patrulea „Simposion de studii budiste" al Academiei de Științe din Göttingen, care a avut loc în iulie 1976 și la care au participat reputați sepecialiști : Ludwig Alsdorf, John Brough, Colette Caillat, P. L. H. Egger-

mont, Herbert Härtel, Étienne Lamotte, K. R. Norman, Gustav Roth, Georg von Simson, Ernst Waldschmidt, Akira Yuyama.

Simpozionul a fost dedicat problemei caracterului lingvistic al tradiției budiste timpurii. Stabilirea limbii (limbilor) originare ale budismului pune interesante probleme de filologie, istorie culturală, gramatică istorică, dialectologie și geografie lingvistică. Bogatul sumar al volumului vădește diversitatea punctelor de vedere exprimate, de multe ori contradictorii sau chiar ireconciliabile.

Tradiția budistă susține că *palī* este limba canonică dar, după cum au arătat în secolul al XIX-lea savanții ca *N.* L. Westergaard și E. A. Kuhn, tradiția nu corespunde realității. În secolul nostru, E. Lamotte a demonstrat că limba originară a budismului este *māgadhī* și că transpunerea în *palī* este ulterioară. Plecînd de la acest stadiu al cercetării, lucrările simpozionului de la Göttingen aduc un progres considerabil, prin nuanțarea vechilor ipoteze și prin emiterea unor noi păreri.

Reluînd ipoteza mai veche a lui H. Lüders, orientalistul german L. Altsdorf consideră că limba originară a budismului poate fi descrisă ca un dialect specific, bazat pe *māgadhī* sau pe dialectul mai vechi *ardhamāgadhī*. Altă cercetătoare, Colette Caillot, utilizează metodele verificate ale analizei comparate a limbilor și ale dialectologiei istorice încercînd să reconstituie, mai ales pe baza fenomenelor morfologice, „limba primitivă" a budismului, care, în concepția sa, trebuie să fi fost limba maternă a lui Buddha Gotama și a primelor sale predici. Prin dezvoltarea și nuanțarea tezelor lui H. Lüders și L. Altsdorf, după care traducerile ulterioare ale textelor budiste se raportează toate la un „Urkanon" redactat într-un dialect indo-arian estic, care trebuie să fi fost foarte apropiat de „limba de cancelarie" din timpul dinastiei Ašoka, autoarea conchide că redactarea în limba *palī* este în mod sigur ulterioară textelor originare.

John Brough explică traducerea în limbi și în epoci diferite a preceptelor budiste prin aceea că, încă de la început, Buddha a permis adepților săi să-i recite învățăturile în limba proprie, versiunile tibetană și chineză fiind dovezi în acest sens.

Veridică pare teoria emisă de K. R. Norman. După acest savant, este incorect să vorbim de o unică „limbă originară" a budismului, întrucît limba inițială a preceptelor budiste nu avea trăsăturile unitare ale unei singure limbi sau ale unui singur dialect. Dacă ar fi existat o singură versiune originară, aceasta ar fi putut fi redactată mai comod în vedică sau sanscrită ; or, tendința lui Buddha și a discipolilor săi a fost aceea de a vorbi în graiul fiecărei regiuni în care predicau. Această situație nu ar exclude, după părerea lui K. R. Norman, posibilitatea ca o mare parte din învățăturile lui Buddha să fi fost formulate în vechea *māgadhī*. Mai tîrziu, o dată cu expansiunea budismului în regiuni în care dialectele primare nu erau înțelese, preceptele „iluminatului" au fost adaptate (semi-traduse) în diferite limbi și dialecte. Varianta redactată în *palī* a căpătat extindere și s-a păstrat integral întrucît acest dialect putea fi înțeles și în majoritatea celorlalte zone lingvistice indo-ariene. În concluzia amplei sale demonstrații, savantul englez afirmă că atît *māgadhī*, ca limbă maternă a lui Buddha, cît și limba *palī* a textelor canonice nu sînt altceva decît două faze diferite ale indo-arienei medii.

O poziție de sinteză, apropiată în linii mari de cea a lui Norman, adoptă și Heinz Bechert, îngrijitorul volumului. Savantul german consideră că această complexitate a situației se explică prin numărul mare al dialectelor indo-ariene, prin asemănările mari dintre ele ca și prin absența unei limbi literare comune, reflectată și de varietatea dialectală a inscripțiilor din epoca dinastiei Ašoka. Hotărîrea lui Buddha de a nu se exprima în vedică sau sanscrită se justifică probabil prin rațiuni religioase. Oricum, procesul de formare a limbilor indo-ariene literare ale evului mediu nu a fost stînjenit de persistența sanscritei, care a continuat să supraviețuiască, îndeplinind un rol analog cu cel al latinei în Europa.

Eugen Munteanu

DAS HANDWERK IN VOR- UND FRÜHGESCHICHTLICHER ZEIT, Teil II, *Archäologische und philologische Beiträge*. Bericht über die Kolloquien des Kommission für die Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas in den Jahren 1977 bis 1980. Hrsg. von Herbert Jankuhn, Walter Janssen, Ruth Schmidt-Wiegand, Heinrich Tiefenbach. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1983, 776 p.

Volumul conține studii și materiale arheologice și filologice, referitoare la aspecte ale meșteșugurilor din epoca preistorică și istorică timpurie. Între lucrările cu un conținut strict arheologic, bogatul sumar al acestui masiv volum conține și cîteva articole cu problematică lingvistică sau general filologică. Ruth Schmidt-Wiegand aplică metoda „cuvinte și lucruri" în

discuția asupra unor meserii și tehnici din epoca preistorică, iar Wolfgang P. Schmidt încearcă să dea un răspuns întrebării dacă există denumiri pentru meserii general indo-europene. Tot o lucrare de lexicologie comparată este și cea semnată de Heinrich Beck, care se ocupă de termeni pentru „meserie" și „meseriași" în vechile limbi nordice.

Alte contribuții sînt dedicate unor probleme speciale : Lothar Voetz studiază denumirile pentru „meseriaș" terminate în *-man* din vechea germană de sus (Althochdeutsch), iar Heinrich Tiefenbach este interesat de denumirile pentru unelte ale meseriei de constructor în aceeași limbă. În sfîrșit, Klaus R. Gunda prezintă cîteva observații asupra izvoarelor documentare referitoare la lucrători ai lemnului în epoca engleză veche și în cea medie, iar Karl Horst Schmidt discută terminologia meseriilor din monumentele de limbă celtică.

Eugen Munteanu